

**A gyermekvédelem története
Az 1997. évi gyermekvédelmi törvény megszületéséhez
vezető út**

Készítette: Czirják Attila

2008.

Bevezetés

Tanulmányomban a gyermekvédelem történetével fogok foglalkozni nemzetközi és hazai viszonylatban. Bemutatom majd a gyermekvédelem, a nevelés (és helyenként kitérek az oktatásra is) történeti alakulását az őskortól kezdve a 20. század végéig. Megismerkedünk majd különböző korok gyermekképeivel, nevelési elméleteivel, a gyermekek szerepével a társadalomban, stb. Nagyobb hangsúlyt kap majd a magyar gyermekvédelem, különösen a 20. században lezajló folyamatok. A szocializmus időszaka, illetve az 1997. évi Gyermekvédelmi törvény kialakulásának folyamatához vezető időszak. Megpróbálom bemutatni ezen időszakok gyermekvédelmi koncepcióját. Végül a gyermekvédelmi törvény megszületésével és annak rövid értékelésével foglalkozom majd.

(Az első és második fejezetben alapfogalmak magyarázatára is kitérek majd.)

Hipotézisként szerepelhetne itt az, hogy szükség volt-e a gyermekvédelmi törvényre vagy sem. (Vagy hogy szükség lett volna-e előbb rá). Az én véleményem szerint igenis szükség volt. Megpróbálom majd ezt a véleményt alátámasztani, a kérdés csupán az, hogy mennyire lesz ez meggyőző. Számos kritika és helyeslés kísérte a törvény létrejöttét a szakma részéről. Természetesen minddel nem tudunk majd megismerkedni. Ám a gyermekvédelem történeti alakulásából ki fog tűnni, hogy ez a törvény elodázhatatlan volt már hazánkban. Hiszen azok a problémák, amelyek a rendszerváltás után megvoltak a gyermekvédelemben, sajnos még most is fennállnak. A gyermekszegénység, mely a gyermekek fő veszélyeztetettségi okához sorolunk manapság is létező jelenség. A mai globalizálódó világban ezek a problémák nemzetközileg ugyanúgy léteznek, mint kis hazánkban. Persze országonként eltérő módon és mértékben, hiszen azért Magyarország még így is összehasonlíthatatlanul jobb helyzetben van a harmadik világ (elsősorban néhány afrikai) országnak helyzetével. Ez igaz mind a gazdasági-társadalmi, mind a gyermekek helyzetével kapcsolatban. Bár a két tényező eléggé összefügg. Mindazonáltal az tény, hogy a gyermek a társadalom jövője, azaz a felnövekvő nemzedéknek meg kell minden lehetőséget adnunk, hogy ők is egy jobb jövőt tudjanak építeni a következő nemzedéknek, és ne csak a hátrányokat és a negatívumokat örökítsék át.

Ezt a társadalmak koronként más és más elvek alapján tették meg. Ezzel ismerkedhetünk meg az első fejezetben.

I. fejezet

A gyermekvédelem és a nevelés története nemzetközi kitekintésben

A következő fejezetben a gyermekvédelem és a nevelés történetével ismerkedhetünk meg. A felsorolás természetesen nem teljes, nem is lehet az. De úgy érzem a lényegi pontokat sikerült kiragadni. A fejezet elejét egy pár fogalom meghatározásával kezdem, majd ezután következik a történeti áttekintés.

Mi is az a gyermekvédelem? A gyermekvédelem *elméleti megközelítésben* történeti-társadalmi meghatározottságú és szerveződésű összetett segítő tevékenység, amely arra irányul, hogy az adott társadalom gyermek- és ifjúsági korúnak tekintett népessége kielégíthesse az élete fenntartásához és társadalmi érvényesüléséhez nélkülözhetetlen szükségleteit. Olyan szervezett beavatkozási módokat (intézményeket, foglalkozásokat, módszereket) sorolunk ide, amelyek ezeket a szükségletkielégítő funkciókat a családon belül vagy azon kívül segítik, támogatják, zavar esetén korrigálják, helyreállítják vagy ezek eredménytelensége esetén átveszik. (Sámson, 2007)

A *közigazgatási jog(tudomány)* az alábbiak szerint definiálja a gyermekvédelmet. Tágabb értelemben gyermek (és ifjúság)védelem alatt értendő minden olyan tevékenység, amit a gyermek érdekében a család, az óvoda, iskola, munkahely, illetve a társadalom bármely intézménye tesz (kedvezmények, juttatások, intézményi ellátás, jogszabályalkotás). Ez az értelmezés tehát mind a „harmonikusan fejlődő”, mind a hátrányos helyzetű, potenciálisan vagy effektív veszélyeztetett gyermekekre kiterjed. Ebben a megközelítésben a gyermekvédelem a szociálpolitika egyik részterülete.

Mivel így konkrétan, hogy gyermekvédelem elmélete sokáig nem volt megfogalmazva, gyakorlatilag, mint a nevelés és az oktatás (fő színterei a család és az iskola), és annak tartalma volt az, mely a fenti funkciókat betöltötte. A nevelés alapvető társadalmi funkciója a társadalom tagjainak (mindenekelőtt az új generációnak) a felkészítése arra, hogy részt vegyenek a létfenntartási eszközök létrehozásában és fejlesztésében, elsajátítsák a társadalmi együttélés szabályait. (Jóború és tsai, 1990)

Ezért is lett a fő irányvonal a történeti áttekintésben az oktatás és a nevelés kérdése, hiszen gyakorlatilag ezek voltak azok, amik meghatározták a „gyermekvédelmet” évszázadokon keresztül. Bár találhatunk anyagokat arra vonatkozóan is, hogy a gyermekek milyen szerepet töltek be a társadalomban. Ezek a gyermekkortörténettel foglalkozó írások. A gyermekkortörténet olyan interdiszciplináris tudományt jelöl, amely a gyermekkel kapcsolatos vélekedésekkel, a gyermek szocializációjával, nevelésével összefüggő elméleti és gyakorlati kérdések történeti megjelenésével foglalkozik. (Szabolcs, 1995)

A neveléstörténet, pedig következőképpen határozható meg. A neveléstörténet az a tudományág, amely feltárja a nevelés történeti fejlődési folyamatát, az e folyamatban érvényesülő összefüggéseket, törvényszerűségeket. (Jóború és tsai, 1990)

A következőkben, pedig lássuk a gyermekkortörténet és a nevelés történetének alakulását a kezdetektől a 20. századig.

Az őskori nevelés

Az emberi nevelés kezdetei az **őskor** nyúlnak vissza. Elsősorban még a létfenntartási dolgokra volt kihegyezve, majd később differenciálódott ez a folyamat.

Az ősközösségi társadalmakban még intézményes neveléssel nem találkozhatunk. Az őskori ember létfenntartásához gyakran elég volt még a gyűjtögetés is, amit a gyerekek utánzással sajátítottak el. A fokozatos fejlődés hatására, így a szerszámok, eszközök megjelenésével már megjelent a felnőttek tapasztalatátadása is. Kialakult egyfajta értelmi nevelés is, melynek főként a vallásos énekek, mondák, törzsi szokások elsajátítása volt a fő célja.

Persze a legfontosabb a harci cselekvések megtanulása volt (fiúknak-lányoknak egyaránt), hiszen ebben az időszakban még nagy szerepe volt a törzsek közti csatározásoknak. Emiatt szükség volt arra, hogy minden gyermek minél hamarabb elsajátítsa az alapvető védekezési mechanizmusokat. Fontos tényező volt a „nevelésben” a felnőtté avatás szertartása, melyet felkészítés előzött meg.

A termelő erők fejlődésével kialakult a magántulajdon, és ez nagyban hozzájárult az ősközösségi társadalom felbomlásához.

Az **ókori** keleti társadalmak a művelődés már fontos faktor volt. Ennek köszönhető, hogy olyan társadalmak, mint a sumérok és az akkádok kiemelkedtek kulturális fejlettségüket tekintve a kortárs társadalmak közül. Az olyan tudományok alapjai, mint az orvostudomány, csillagászat itt alakultak ki a régi Mezopotámia területén (a mai Irak). Az i.e. 3. évezredben kialakult sumér világi iskola, melyben a gyermekek megtanultak írni, olvasni és később előtérbe került a költészet és a matematika oktatása is.

Ha még keletebbre tekintünk, akkor az indiai nevelést vehetjük górcső alá, ebben a korban. Alapvetően két dolog határozza meg az ókori India nevelési sajátosságát: az egyik a kasztrendszer, a másik, pedig a vallás sokszínűsége (brahmanizmus, hinduizmus, buddhizmus). A két pillér által meghatározott nevelés a túlvilágra fókuszál. Alapvetően megveti az evilági életet. A kasztrendszer miatt a gyermekek oktatása is eltérő volt, de általánosságban 9 és 13 éves kor között kezdték el.

Kínában az i.e. harmadik évezredben jelent meg az iskola, mely elvileg mindenki számára tanulási lehetőséget nyújtott, ám valójában csak kevés kiváltságos juthatott a magasabb szintű tudásig. A kor legjelentősebb tanítója Konfuciusz (i.e. 5-6.sz.), kinek bölcsesége alapján már a családban megtanulták a gyermekek a tiszteletet és engedelmességet az ősök, feljebbvalójuk és az idősebbek iránt. Az iskolákban leginkább az erénnyel, a zenével és Kína történeteivel foglalkoztak, az írás művészete azonban hosszabb tanulási folyamatot vett igénybe. Ám a lányok, nők nevelését elhanyagolták, ami leginkább a Kínában uralkodó vallásos természetfilozófiának volt köszönhető.

Nevelés az ókorban

Ha az ókori Görögország nevelését említjük, elsősorban Spárta és Athén nevelési gyakorlatára gondolunk. E két városállam nevelési rendszere hosszú fejlődés eredményeként alakult ki, s később lényegesen megváltozott. Emellett a fejlődés későbbi fokán a görög filozófusok vizsgálni kezdték a nevelés elméleti kérdéseit is. (Bereczki-Komlósi-Nagy, 1988)

A spártai nevelésben a fő hangsúly a katonai nevelés volt. A városállam területi elhelyezkedése és természeti viszonyai, továbbá a termelési hatékonyságának gyengesége miatt leginkább a szomszédos földek, területek meghódításával kompenzálták helyzeti hátrányukat. Ehhez a „külpolitikához” rendkívül hatékony hadseregre volt szükség.

A gyermekeket születésük után egyfajta bizottság vizsgálta meg, és csak azok maradhattak életben, akik az ő megítélésük szerint életrevalóak, egészségesek voltak. A többi csecsemőt kitétték a Taigetosz hegy egyik barlangjába, és sorsára hagyták, ami gyakorlatilag a halálukhoz vezetett.

A nevelés folyamatának megszervezése azt célozta, hogy a spártai katonák „a felsőbbségnek engedelmeskedjenek, a fátadalmakat elviseljék, és a harcban győzzenek” (Plutharkosz). A fátadalmak elviseléséhez a legprimitívebb életkörülményekhez szoktatták hozzá a gyermekeket.(Bereczki és tsai, 1988) Azt hiszem, amikor napjainkban a spártai nevelés kifejezést használjuk, nos azt nem erre a módszerre értjük, csak érzékeltetni akarjuk, hogy mi az, ami elsősorban fontos ebben a nevelési eljárásban, és ez a fegyelem elsajátítása.

Mivel a nevelés nem volt sokszínű, és a kulturális életre szinte semmi hangsúlyt nem fektettek (olvasás, írás, számolás alapfokon), ezért leginkább csak katonai eszménykép kialakulását segítette elő. Ez jellemző volt a lányok nevelésében is, hisz ők azok, akik egészséges gyermekeket tudnak a világra hozni, Spárta dicsőségére.

A másik nagy ókori görög városállam Athén ezzel szemben nagy hangsúlyt fektetett a gyermekek nevelésére, főként a kultúra megismertetésével. Az athéni nevelés célját a kalokagathia fogalmával jelölik, amely Platón értelmezésében: „A helyes nevelésnek olyannak kell lennie, hogy képes legyen a testet és a lelket a lehető legszebbé és legderekkabbá tenni.” Tehát alapvetően két terület volt a meghatározó a nevelésben a testi és az értelmi fejlesztés. A gyermekek 7 éves korukig a családban nevelkedtek, majd alapfokú iskolákba jártak (grammatikai, kithara vagy palaisztra). A grammatikai iskolában a gyermek megtanult írni, olvasni és számolni, a kitharában zene és énektanításban részesült, míg a palaisztrákban a testneveléssel foglalkoztak. A módosabb családok gyermekei 15 és 18 éves koruk között középiskolába is járhattak, melyeket gymnaszion vagy lykeion néven emlegettek. Azon ifjak, akik állami, politikai életre készültek ők az ephébeia intézményében fejezték be tanulmányaikat, és innen gyakorta állami, hivatali tisztségekbe kerültek.

Az ókori Athén nagy bölcselői nagy hatást gyakoroltak az oktatásra és a nevelésre. Közülük is kiemelkedik három filozófus Szókratész (a heurisztikus oktatási módszer az ő nevéhez fűződik), Platón (a vita, mint oktatási módszer szorgalmazója) és Arisztotelész (korának pedagógiai zsenije, a gyermeki fejlődés 3 szakaszra bontása fűződik többek közt a nevéhez, továbbá a tapasztalat, mint oktatási módszer nagy szószólója).

A kor másik nagy társadalmi Róma volt. Itt eltérő nevelési módszereket vallottak a hellászai módszerekkel szemben. „Ők a célszerűséget, a hasznosságot többre értékelték, mint az elvont filozofálgatást, s így nagyobb hangsúlyt fektettek a gyakorlatiasságra, mind a gazdasági, mind a politikai életben. A rómaiak ezért emelkedtek ki az államszervezet, jogalkotás terén, nem pedig a filozófia, művészet területén, mint a görögök.”(Bereczki és tsai, 1988)

A rómaiak főként a politikai tevékenységekre fektették a hangsúlyt, ez megmutatkozik abban is, hogy miért is fektettek akkora hangsúlyt a szónoki képzésre. De például az általános nevelésre vagy az esztétikai nevelésre abszolút nem koncentráltak oly mértékben. A test nevelésével a harci, katonai kiképzés volt a fő cél, míg olyan területeken, mint a jogtudomány, orvostudomány vagy építészet igen magas színvonalú iskolákat hoztak létre.

Magát a római nevelést egyébként a szakkönyvek is három részre osztják. Ezek a törzsi szervezet kora (i.e. 6. sz.-ig, fő hangsúly a földműves egyben katona nevelése), a második a köztársaság kora (i.e. 6. századtól az i.e. 1. századig, leginkább a szónoki képzés re koncentráltak), míg végül a császárság kora (i.e. 1. századtól i.sz. 476-ig, leginkább a hivatalnoksereg kiképzése volt jellemző).

Összefoglalva az ókori nevelés lényegét: ebben az időszakban alakultak ki az iskolák, az iskolákban oktatók határozták meg az oktatás tartalmát, különböző elméleti munkák születtek illetve megjelentek a hivatásszerűen neveléssel foglalkozó személyek.

A középkor társadalmi és gazdasági átalakulása az ókorhoz képest, természetesen rányomta bélyegét a gyermekkel való bánásmódra, a nevelésre is. A kor fő bázisa a vallás, mely gyakorlatilag teljesen átszötte a társadalmakat.

A keresztény Európa (a feudalizmus kora)

„A középkori nevelés jellegzetes vonásai a feudalizmus társadalmi, gazdasági szervezetének, ideológiai felfogásának, s a tudományok fejlettségének meghatározott fokán bontakozott ki.”¹

A rabszolgatartó társadalomból a feudális társadalomba való átmenet idején az egyház vállalta magára a legfőbb nevelői szerepet. Új társadalmak születtek és a magas méltóságú egyházi személyek segítették megszilárdítani az uralkodók hatalmát, akik így Isten akaratából kormányoztak, ezért a nép szemében a társadalmi rend egyet jelentett Isten akaratával.

„A nevelés célja a túlvilági életre való készülődés, a transzcendencia. A legfőbb törekvés az olyan emberek nevelése, akik őszinte vallásos hittel fordulnak el a földi élettől és előre, a túlvilág felé figyelnek.”²

A középkor alapvetően a latin klasszikus kultúrára támaszkodik, emiatt a latin nyelv lesz az, ami hosszú időn keresztül uralja a tudományos életet és az oktatást is. Természetesen az oktatás középpontjában a vallásos jelleg dominál (többnyire a biblia magyarázatok). Az erkölcsi nevelés központi helyen áll ebben az időszakban, olyan élet az elvárható mindenkitől, melyben Isten szolgálata a vezérmotívum. A dogmák és a tanítók feltétlen elfogadása fontos volt, míg például az esztétikai nevelés a legkevésbé sem. A testi nevelés abszolút elmaradt e korban, hiszen a bűnös test a lelki tisztaság útjába állhatott.

A gyermeki lélekre való figyelés tükröződik a gyermeki ártatlanság és romlottság együttesen vélelmezett meglétében. A gyermekfelfogás ellentmondásosságát a kora középkor teológiai vitái is mutatták. (Szabolcs, 1995)

„A gyermekszemlélet az ember eredendő bűnösségét hirdető felfogás szerint alakult. A gyermeket rossznak tekintették, s a nevelés feladatává a bűn, a gonoszság kiverését tették.”³

A gyermekkor nem volt kiemelt jelentőségű életszakasz. A gyermek és a felnőtt közötti különbséget méretbeli különbségként fogták fel. A gyermek kicsinyített mása a felnőttnek, ahogy ezt például a középkori festményeken is megfigyelhetjük.⁴

A testi fenyítés (eszköze a pálca), ebben a korban jelent meg, és az ideológia alapján ez bevett szokás volt a nevelésben.

A társadalmak rendi jellegéből adódóan, melyek között az átjárást megakadályozták a társadalmi korlátok, a különböző rendekbe született gyermekek eltérő oktatásban is részesültek. Ennek köszönhetően többnyire négy átfogó képzési cél volt a jellemző: a papi, a lovagi, a városi polgári és a jobbágyi képzés, mely természetesen a rendek közti különbségnek volt köszönhető. A nők nevelése külön feladatot jelentett ebben a korban.

A papi képzésen volt a legnagyobb hangsúly, hiszen a papok voltak a tudományok és a műveltség kizárólagos birtokosai. Az egyház nagy gondot fordított a papok képzésére, melynek fő célja a vallás és az egyház védelme és terjesztése volt. Oktatásukat a hét szabad művészet (septem artes liberales) határozta meg. Ennek tárgyai: grammatika, retorika, dialektika, aritmetika, geometria, asztronómia és muzsika. Persze mindenekelőtt a teológia volt az a tudomány mellyel a legtöbbet foglalkoztak. (Az oktatás módszerei elég puritánok voltak. Nem sokat foglalkoztak a dolgok magyarázatával, a fő szempont a tananyag megjegyzése, emlékezetbe vésése volt.)

A papi iskolák három iskolatípusra tagolhatók: plébániai iskolák (legalacsonyabb szintű oktatás), kolostori iskolák (magasabb szintű oktatás, szerzetesképzés) illetve a székesegyházi iskolák (gyakorlatilag olyan szintű volt mint a kolostori iskola szintje). Mégsem nevezhetjük

¹ Berczki-Komlósi-Nagy: Neveléstörténet, Tankönyvkiadó, Budapest, 1988, 23. ol.

² Horváth László-Dr. Pornói Imre: Neveléstörténet, Bessenyei György Kiadó, Nyíregyháza, 2002, 25. ol.

³ Berczki-Komlósi-Nagy: Neveléstörténet, Tankönyvkiadó, Budapest, 1988, 24. ol.

⁴ Szabolcs Éva: Fejezetek a gyermekképzés történeti alakulásából, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara Neveléstudományi Tanszék, Pro Educatione Gentis Hungariae Alapítvány, Budapest, 1995., 9. ol.

ezen iskolatípusokat együtt iskolarendszernek, hiszen nem volt közöttük tartalmi, szervezeti összefüggés.

A középkori egyetemek az egyházi iskolák csúcsa volt, melyekre eleinte csak az egyház kötelékébe tartozó ifjak járhattak, de később ez is megnyílt a világ számára és már a világi emberek is elsajátíthatták az egyetemi tananyagokat.

(Fő tudományágak az egyetemeken: orvostudomány, jog és teológia)

A lovagi képzés alapja a hét lovagi próba volt (septem probitates). Ebbe beletartozott a lovaglás, úszás, nyilazás, vívás, vadászat, sakkozás és az éneklés megtanulása. Ezek alapján fejlődött ki a lovagi erény, mely az Isten, a hűbérúr és a hölgyek szolgálatába állította a lovagot. Fontos tényező volt a lovag keresztény hite és az egyház védelme, az árvák és elesettek védelmezése. (Ezeket az elveket egyébként I. Szent István törvényben deklarálta Magyarországon a 11. században, melyben az árvák, és özvegyek védelmére hívta fel a figyelmet. Gyakorlatilag ezt nevezhetjük hazánk első gyermekvédelmi lépésének. Később I. Szent László és Könyves Kálmán is megerősítette ezen rendeleteket.)

A városi polgárok képzésében új szempontok domináltak. Nekik már nem felelt meg sem a papi, sem a lovagi képzés, hisz az ipar és a kereskedelem fejlődésének hatására új szempontokat kellett figyelembe venni. A legfontosabb a munkára nevelés, a szakmai ismeretek és a gyakorlat elsajátítása. Elsajátították az olvasás, az írás, a számtan, sőt a földrajz tanítását is. A kézműves tanulók iskolája a céh-iskola volt, a kereskedő tanulók pedig a testületi iskolákban okultak. Ezek már városi, tehát nem egyházi iskolák voltak és tandíjat kellett fizetni bennük.

A jobbágyok nevelését annyiban ki lehet fejezni, hogy ők szervezett oktatásban nem részesültek, nevelésük színtere a család volt, ahol a szülőktől sajátították el a tudásukat.

A nők nevelése is leegyszerűsíthető, hiszen csak a nemesi család leánysarjai részesültek oktatásban, és ők is többnyire az udvari paptól tanultak. Főként imádságot, kézimunkát és szövés-fonást tanultak. Azok a lányok akiket apácának adtak másféle képzésben részesültek. Ők megtanulhattak olvasni, kódexeket másolni, illetve az orvoslás alapjaiba is betekintést nyerhettek.

Ebben a korszakban Magyarországon is azokkal az egyházi iskolákkal találkozhatunk, mint Európa nyugati felében. Az idegen szerzetesek fő feladatuk a hittérítés után főként a feudális termelés tanítását is művelték. (Új szemlélet Nyugatról.)

A magyar kolostorok voltak a kultúra, oktatás fő közvetítői, bár hazánkban egyetemek nem nagyon alakultak ki, vagy sokáig nem maradtak fenn. Ezért főképp a nyugati egyetemeken csiszolhatták tovább tudásukat (pl. Párizs, Bologna) a magyar diákok.

A középkor vége felé az ipar és a kereskedelem fejlődésének következtében a városi polgárság megerősödött az egyházi és nemesi hatalmakkal szemben, ám mivel politikailag még nem tudták érvényesíteni elképzeléseiket, ezért inkább ideológiai és tudományos téren jelentkezett náluk a fejlődés. Ez a reneszánsz korszaka. Ismét az ember került a tudományos, társadalmi és művészeti érdeklődés középpontjába (humanizmus). Ebben az időszakban a nevelés célja a sokszínűség, a perfecta humanitas, azaz a tökéletes emberi személyiség kifejlesztése. Magában foglalja az értelmi, az erkölcsi, a testi és az esztétikai nevelést is. Új oktatási módszer jelenik meg melyben nagy szerepet kap a megfigyelés, beszélgetés, tapasztalás és az ismétlések. A kor gyermekszemlélete teljesen megváltozik. A büntetések és testi fenytések helyett a tanító és a tanítvány közti bizalomra, közvetlen kapcsolat kiépítésére töreksenek.

A társadalmi-gazdasági változások, amelyek a pénzhasználat és a piacgazdaság terjedéséhez kapcsolódtak, a család szerepének megváltozásán keresztül hatottak a gyermekfelfogásra.

A család lassan-lassan olyan funkciók betöltésére is alkalmassá vált, mint az egyéni törekvések elfogadása, támogatása. Ez a felnőttre, gyermekekre egyaránt vonatkozott.

Megjelent a családi intimitás, a családtagok egymásra figyelése, a gyermekkel való intenzívebb való foglalkozás. (Szabolcs, 1995)

A reformáció időszakában Luther Márton is felismeri az iskolák szerepét, és felhívással fordul a városokhoz, hogy iskolákat állítsanak fel. A népiskolájában ő is a vallásra helyezi a hangsúlyt, de nagy szerepet szán a többi protestáns szellemben oktatott tárgyra is.

Az ellenreformáció legjelentősebb képviselői a jezsuiták (akik a katolikus egyház hatalmának visszaállítása érdekében jöttek létre), 1599-ben kiadták a „Ratio studiorum et institutiones scholasticae”(Tanterv és iskolaügyi szabályzat), melyben a korábbi egyházi iskolák oktatásával és nevelésével szemben több korszerű elemet is tartalmazott, ám a nevelés szellem radikálisabb lett.

Hazánkban is megmutatkozott a polgári fejlődés iránya, főként az iskolák számában (a 13. sz.-ban 2, míg a 15. sz.-ban 165 városi vagy falusi iskola maradt fenn). A 14. században alapította meg Nagy Lajos király az első egyetemet Pécsen melyen jogot és orvostudományt oktattak. Az országunk három részre szakadása után az iskolázás hanyatlásnak indult. Bár a 16. században újra fellendült egy kissé, köszönhetően a protestáns iskola elterjedésének. De az mindenképp megjegyzendő, hogy nem alakult ki széleskörű népoktatás hazánkban, ebben a korszakban sem. Sokat tett a kultúra és az iskolaügy felvirágoztatása érdekében Bethlen Gábor erdélyi fejedelem (többek közt a gyulafehérvári egyetem megalakulása fűződik a nevéhez), illetve az ellenreformáció magyar képviselői a jezsuita Pázmány Péter (akinek a nagyszombati egyetem megalakulásában volt nagy szerepe).

Az újkori nevelés

Az **újkorban**, a 17. században tovább fejlődött az a gyermekkép is, mely a reneszánszban kezdődött. „Elsősorban a felső társadalmi osztályokban, rétegekben talált visszhangra a nézet, miszerint a gyermekkor a krisztusi ártatlanság, védtelenség és erkölcsi kiszolgáltatottság időszaka az ember életében.”⁵ A szülők felelőssége egyre nagyobb hangsúlyt kapott. A korban feltűnő eszmék (oratoriánusok, janzenisták) mind a gyermeki ártatlanságra hívták fel a figyelmet.

A felvilágosodás (mely teljesen a 18. századi Franciaországban fejlődött ki) volt az, ami új szemléletet hozott a gyermeki természet megítélésébe. Ez pedig az volt, hogy a gyermek nem kicsinyített felnőtt, alapvetően jónak születik és a gyermekkor sajátos, csak erre az időszakra jellemző tulajdonságokkal rendelkezik. Eszméhez tartozott új, nem egyházi iskolák szervezése, az oktatás államivá tenni, nyilvános köznevelés rendszerét létrehozni. Legjelentősebb gondolkodók ebben a korban: Rousseau (Emil című művében kifejti, hogy a gyermek része a természetnek, ezért eredendően jó, csak a társadalom rontja meg, idegeníti el önmagától). Meg kell említenem még Helvétius és Diderot nevét is, akik szintén nagy hatással voltak a nevelés módszereinek átalakulásában.

Hazánkat is elérte a 18. században a felvilágosodás eszméje. „Mária Terézia-és fia II. József-a felvilágosult abszolútista kormányzati elveket érvényesítette a Habsburg-birodalom közoktatásának irányításában is. Ennek megfelelően a magyar közoktatást is igyekeztek egységes irányítás alá vonni.”⁶ A legjelentősebb intézkedése kétségkívül az I. Ratio Educationis, mely új oktatási és nevelési rendszert tartalmazott.

„A Ratio első ízben kísérelte meg egy olyan egységes oktatási-nevelési rendszer létrehozását, amely az állam, illetve az államhatalmat képviselő uralkodó felügyelete alatt áll.”⁷

⁵ Pukánszky Béla: Neveléstörténet II., Juhász Gyula Tanárképző Főiskola, Szeged, 1992, 4. ol

⁶ Pukánszky Béla: Neveléstörténet II., Juhász Gyula Tanárképző Főiskola, Szeged, 1992, 57. ol.

⁷ Pukánszky Béla: Neveléstörténet II., Juhász Gyula Tanárképző Főiskola, Szeged, 1992, 59. ol.

A törvény megpróbálta egységes állami szervezetbe rendezni az iskolákat. Tankerületeket hozott létre, melyek élén a tankerületi igazgatók és a népiskolai felügyelők álltak, illetve megerősítette a meglévő iskolatípusokat (alapfokú, középfokú és felsőfokú iskolák), határozott szervezeti és tananyagbéli kereteket kaptak, stb.

Fontos szerepet kapott a testnevelés és a rekreáció, ám sajnos a magyar nyelv például nem szerepelt sem a közép-, sem a felsőoktatásban.

Ez leghamarabb csak II. Lipót uralkodása alatt történt meg, amikor is törvénybe iktatták a magyar nyelv oktatását, és létrehozták a Művelődési Bizottságot, amelynek egy új tanügyi reformot kellett kidolgoznia. A bizottság kidolgozta a nemzeti nevelés általános elveinek rendszerét, melyben egy olyan fontos alapelv is szerepet kapott, hogy minden gyermeket azonos célok érdekében egységes, intézményes és ingyenes nevelésben kell részesíteni.

1806-ban Budán kiadták a II. Ratio Educationist amely csak a katolikus iskolák számára vált kötelezővé. Legfontosabb mondanivalója az volt, hogy a birodalmi nemzeteknek saját anyanyelvi iskoláik legyenek, az alsófokú oktatás ingyenes legyen.

(A 18. században létesültek egyébként az első árvaházak is Magyarországon: Nemcsó 1741, Kőszeg 1749.)

A 19. század első felében gazdasági, társadalmi, politikai, katonai tudományos hatását tekintve Anglia, Franciaország és Németország oktatási struktúrája, illetve fejlődése emelkedett ki leginkább. Franciaországban minden községet köteleztek elemi iskolák, városokat pedig tanítóképzők szervezésére. Angliában pedig igen sajátos rendszer volt érvényben. Mivel nem volt egységes állami irányítás, az elemi iskolák zöme magániskolaként működött. Csak 1870-ben az Education Act nevű törvény rendszeresítette az 5-14 év közötti gyermekek kötelező iskoláztatását. (A 19. századi, zömmel viktoriánus Anglia a kor különböző irodalmi alkotásaiban sűrítetten kínálja a gyerekekről alkotott kép nem egyszer paradox tényeit.⁸

Dickens polarizált ábrázolásában a gyermekek világa testesíti meg a jót a felnőttek gonosz világával szemben. Twist Olivér, Copperfield Dávid gyenge és sebezhető, állandó igazságtalanságokkal szembekerülő figurák, akárcsak a gyermek Jane Eyre: Charlotte Bronte regényében. (Szabolcs, 1995)

Németországban nagy hatással volt ezidőben a filantrópizmus és a neohumanizmus eszméje oktatásra, ez az állam széttagoltságát nem befolyásolta, hisz mindenhová eljutott.

Mindeközben hazánk is útelágazáshoz érkezett. Tudjuk-e követni a századra jellemző szédületes fejlődést, vagy marad minden a régiben és teljes leszakadás és alávetettség lesz a sorsunk. Sajnos ekkor még hazánk szinte teljesen feudális jelleget mutatott (kis létszámú, gyenge polgárság, nagy létszámú, gyenge parasztság), az ipari forradalom nagyon lassan érte el hazánkat, és nemzeti törekvéseinkkel voltunk elfoglalva. Mégis a reformkor az az időszak, amikor megalakult a Magyar Tudományos Akadémia, létrehoztak több tanítóképző iskolát, és a nemesi reformellenzék hatáskörébe vont óvodai mozgalom is megindult. Magasabb fokú nemzeti szellemű leányiskolák jöttek létre, és végül az egyik legfontosabb vívmány a magyar nyelv hivatalossá tétele. 1848-ban Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter egy törvényjavaslatot terjesztett be a forradalmi kormánynak, melyben a népoktatás kérdéseivel foglalkoztak. „A bécsi kormány egyebekben a népoktatást hazánkban is az egyházak belső ügyének tekintette. Az iskolák és osztályok számának szaporítását, a tanítók anyagi helyzetének javítását, az iskolaépületek bővítését a helyi iskolafelügyelet és az iskolatanácsos gondjaira bízta.”⁹ A dualizmus kora a politikai rendszer stabilizálódásával a modern fejlődés lehetőségét teremtette meg Magyarországon. A közoktatási rendszer törvényekkel is garantált

⁸ Szabolcs Éva: Fejezetek a gyermekkép történeti alakulásából, ELTE BTK Neveléstudományi Tanszék, Budapest, 1995. 22. o.

⁹ Felkai László-Zibolen Endre: A magyar nevelés története, Felsőoktatási Koordinációs Iroda, Budapest, 1993, 16. o.

kiszélesedése együtt járt a nevelés, a pedagógia számos problémájának tudatosodásával, a nevelési kérdéseknek a szakmai és a laikus közvélemény felé történő közvetítésével. A gyermekképp az ideális családi viszonyokba ágyazottan jelenik meg. Ahhoz, hogy az újságok az általuk kívánatosnak tartott családi kereteket, a felnőtt-gyermek viszonyt, az ideális gyerekekre, felnőttre jellemző jó tulajdonságokat meg tudják jeleníteni, szükségét érzik a helytelen családi élet bemutatásának is.

Az ideális, a gyermeknevelésnek kedvező családi viszonyok leginkább a polgárosodó rétegek körében teremthetők meg a pedagógiai sajtó sugalmazása szerint. (Szabolcs, 1995) (Néhány a korszakban megjelenő Család és gyermekvédelemmel foglalkozó szaklap: Néptanítók Lapja 1868-1900, Kisdednevelés 1872-1890, Család és Iskola 1868-1898)

Visszatérve az óvodai mozgalomra, külföldön már a 18. század második felében megjelennek ezek az intézmények (Hollandia, Franciaország), ahol a dolgozó szülők napközben a gyermekeket elhelyezhették. Legjelentősebb hazai alakja ennek a mozgalomnak Brunsvík Teréz grófnő, aki a magyar kisdedóvó és nőnevelő mozgalom úttörője volt. 1825-ben megalapította a krisztinavárosi óvodát és patronáló egyesületet. A következő években sorra alakultak ezek az intézmények országszerte 1848-ig 77 óvoda kezdte meg működését.

1874-ben a Terjesztő Egyesület és a Kisdedvédő Egyetel összevonásával megalakult az Országos Kisdedóvó Egyesület, amivel egy kézbe került az óvodai nevelés és az óvodai intézmények irányítása.

A 19. században kialakuló munkásmozgalmak jelentős eredményeket értek el a gyermekvédelem területén, ami nem csak az oktatással volt kapcsolatban. 1833-ban Angliában törvényi tiltást fogalmaztak meg a 9 évesnél fiatalabb gyermekek foglalkoztatásával kapcsolatban, és az idősebb gyermekek munkaidejét is szabályozta. Engels „A munkásosztály helyzete Angliában” című művében leleplezte a tőkések kizsákmányoló magatartását a gyermekekkel szemben mely a gyárakba kényszerítette őket. Arra is felhívta a figyelmet, hogy valamennyi gyermek nevelése állami iskolákban történjen.

A gazdaságban lezajló változások, főleg a modern gyáripar és bányászat gyors kibontakozása, a közlekedési hálózat kiépülése, a városok, elsősorban az ipari városok lélekszámának ugrásszerű növekedése új életkörülményeket, új, előnyökben és veszélyekben gazdag életformát szült.¹⁰

A században elért eredmények, főleg a gyermekmunkával kapcsolatban, hazánkban is éreztették hatásukat. Az 1884-es I. Ipari törvényben, hazánkban a gyermekmunkát 12 év alatt betiltották. Az 1877. évi XX. tc. a gyámság kérdésével foglalkozott, míg az 1898-as II. Szegény Törvény, országos Betegápolási törvény, mely előírta, hogy az állam az árvák felnevelését 2 éves koráig támogatja. Az 1901-es gyermekvédelmi törvény volt az, amely lerakta az állami gyermekmenhelyek alapjait. (Az 1901.évi VIII. tc. volt az első törvénybe iktatott, kizárólag a gyermekekkel foglalkozó törvény.) A századforduló környékén azonban az árvaügyön túlmutató probléma volt a nagyarányú gyermekhalandóság. Elsődleges cél volt ennek a csökkentése.

A 19-20. század fordulóján a gyermekkel kapcsolatos ismeretek, nézetek a modern tudományok kutatási területeivé váltak. Az evolúciós elmélet nyomán a fejlődéselv megjelenése a biológiában és a pszichológiában tovább gyarapította a gyermeki növekedés testi-lelki-szellemi folyamatával kapcsolatos ismereteket. Az egyre határozottabb formát öltő fejlődés- és gyermeklélektan, pedig a tudományos háttérrel szolgáltatta azokhoz a több forrásból eredeztethető pedagógiai nézetekhez, amelyek a reformpedagógia gyűjtőfogalma alatt tulajdonképpen a mai napig hatással vannak gyermekeink szocializációjára és az intézményes nevelés különböző összetevőire. (Szabolcs, 1995)

A gyermek a 20. században

¹⁰ Gergely Ferenc. A magyar gyermekvédelem története (1867-1991), Püski, Budapest, 1997., 6.ol.

A 20. század (**jelenkorunk**) volt az a század, amelyben előtérbe került a gyermek, felismerték igazán, hogy ők más elbánásban kell, hogy részesüljenek. Ez az a század, ahol a legtöbbet tették a gyermekekért. A különböző nőegyesületek, szövetségek, gyermekvédő ligák ekkorra érték el azt a szintet, hogy már tevékenyen részt vettek a gyermekvédelemben, nem csak írtak róla, vagy megfogalmazták elképzeléseiket. Alapvetően az intézményesülés köré szerveződtek a pedagógiai elméletek, és ez hatott az intézkedésekre is. A Tanácsköztársaság is jelentőset alkotott e téren, hiszen a törvénytelen gyermekeket egyenjogúsították, az elhagyott gyermekeket nevelőszülőkhöz adták, iskolagyámot és iskolaorvosokat képeztek ki, szűrővizsgálatokat végeztek, rendszeres tisztálkodási lehetőségeket biztosítottak a gyermekeknek, amivel jelentősen visszaszorították a betegségek elterjedését. Csak egészen kivételes esetben engedélyezték a gyermekek büntetését a gyermekbűnözéssel kapcsolatban. 1925-ben a Zöldkeresztes Mozgalom volt az, mely meghatározta a máig használatos modelljét a komplex segítségnek és a szociális munkának, ez szintén jelentős előrelépés volt. Ám kijelenthető, hogy még mindig koncepció nélküli volt a gyermekvédelem, és ezt hazánkban csak 1948-ban fogalmazták újra, amikor is elkezdődtek az iskolák és óvodák államosításai is.

Ebben az időszakban jöttek létre az olyan nagy nemzetközi nevelésügyi és gyermekvédelmi szervezetek, mint a BIE (Bureau International d' Education-Nemzetközi Nevelésügyi Iroda, 1925), az UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization-Egyesült Nemzetek Nevelésügyi Tudományos és Kulturális Szervezete, 1947) és az UNICEF (United Nations International Children's Emergency Fund-Egyesült Nemzetek Nemzetközi Gyermek Szükség Alap, 1946). Az hogy az ENSZ létrehozta és kiterjesztette ezeket az egyesületeket, hatalmas előrelépés volt a gyermekvédelem területén. Az UNICEF a legjobb, ami történhetett a gyerekekkel. (Az UNICEF-fel, és annak tevékenységével a későbbiekben foglalkozok a tanulmányban). A szervezet gyakorlatilag meghatározta a gyermekvédelem következő 50 évét. 1946 és 1956 között a háború után a tbc és a nemi betegség jelentette a legnagyobb veszélyt a leromlott egészségi állapotú gyerekekre nézve. Oltásokat biztosított, és felére csökkent a nemi betegségek miatti halálozás. Az 50-es évektől kezdve tevékenységét elsősorban az ázsiai, afrikai és dél-amerikai gyermekeket sújtó problémák megoldására összpontosította (fertőző betegségek, járványok, TBC, malária, lepra). Az 1956-1965 közötti időszakban egyre több országban indított egészségügyi, táplálkozási, oktatási programokat. A kedvezményezettek körébe a gyerekeken kívül az anyákat is bevonták. A kormányokkal való együttműködés mellett fontosnak tartotta, hogy a helyi közösségek is beleszólhassanak saját sorsuk alakításába. 1966-1975: Természeti katasztrófák, és polgárháborúk egész sora teszi próbára a világszervezetet. Az élelem mellett az egészséges ivóvízre van a legnagyobb szükség az életben maradáshoz. Ekkor indul a szervezet vízprogramja. Nagy értékű kútúró berendezéseket és olcsó pumpás kutakat szállítanak a katasztrófa sújtotta területekre (Etiópia, India, Nigéria, Pakisztán). Az 1976 és 1985 közti időszakban kampányt indít a gyermekhalandóság radikális csökkentésére. 1979-et a Gyermek Nemzetközi Évnek nyilvánítja. A következő egy évtized az egyik legjelentősebb a szervezet életében. A Gyermek Jogairól szóló Egyezmény 1989-ben nyerte el végső formáját. Elfogadásával a felnőttek a társadalom önálló, de különleges védelemre szoruló tagjaiként ismerték el a gyerekeket. Fő célkitűzések: csökkenteni a gyermekhalandóságot, az alultáplált gyermekek számát, biztosítják, hogy az iskoláskorú gyerekek iskolába járhassanak, hogy mindenki egészséges ivóvízhez juthasson, segítséget nyújtanak a különlegesen nehéz helyzetben lévő utcagyerekeknek, gyerekmunkásoknak. Kénytelen programjaival visszatérni Európába, hogy figyelemmel kísérje és befolyásolja a közép- és kelet-európai gyermekek sorsának alakulását (elsősorban Albániában, Romániában, Oroszországban és Ukrajnában).

II. fejezet

Gyermekkép és nevelési elméletek a különböző korszakokban

A második fejezetben a gyermekek szocializációjával, különböző korok gyermekképeiről, a családban betöltött szerepeivel, illetve leghangsúlyosabban a különböző gyermeknevelési elméletekkel foglalkozom a 19. századdal bezárólag.

Mielőtt megismerkednénk a különböző elméletekkel, meg kell vizsgálnunk néhány fogalmat, melyek szorosan a témához, tárgyhoz kötődnek pl: gyermekvédelem, család, szocializáció, stb.

Család és szocializáció

Tehát néhány fogalommagyarázat. Mi is az a család? A **család** szó ma a köztudatban azt az általában egy fedél alatt élő kisközösséget jelöli, amelynek tagjait egyrészt házassági kötelék, másrészt, pedig gyermek-szülő kapcsolat fűz egymáshoz. A szó egyaránt utalhatott az együtt élők közösségére, de a rokoni kötélekkel összetartozók csoportjára is. A csak együtt élő – s inkább háztartás szóval jelölt – közösségnek nem minden tagja állt egymással rokoni kapcsolatban, ugyanakkor a vérségi rokonok – akik viszont nem feltétlenül laktak egy fedél alatt – szintén családként azonosították magukat. (Farkas Péter, 2006)

A **szocializáció** fogalma arra vonatkozik, hogyan válik társadalmi lényvé a biológiai egyed, s miként kapcsolódnak egymásba az emberi személyiségben társas viszonyok, társadalmi erők és kulturális jelentérendszer. (Somlai Péter, 1997)

A szocializáció és a nevelés egymáshoz hasonló, de nem téveszthető fogalmak. A nevelés érvényesülése érdekében befolyásolják a gyermekek személyiségfejlődését.

A szocializációval és a nevelési gyakorlattal összefüggő kérdés, hogy milyen tényezők segítik elő a gyermek sikeres szocializációját, milyen nevelési módszereket kell alkalmazni ahhoz, hogy utódaink a társadalomba beilleszkedni képes, hasznos, konstruktív személyiséggé váljanak. Az ember születésétől kezdve folyamatosan bonyolult biológiai és pszichológiai fejlődésen megy át. Az egymást követő életkorokban a család, az óvoda és az iskola jelentik a legfontosabb szocializációs színtereket.

Somlai szerint a szocializációban kialakult 3 szemléletmód: a *rekonstruktivizmus* (ennek a nézőpontjából az újabb nemzedékek tagjai akarva-akaratlanul mindig csak újjáteremtik azokat a kulturális és szociális mintázatokat, amelyek már szüleik világában is természetes keretei voltak az egyének magatartásának, gondolkodásának és együttműködésének, az egyén magatartása, értékrendszere és beállítódása így nem más, mint kulturális mintázatok elsajátítása és beilleszkedés egy társadalom normatív rendjébe). A *kritikai irányzatok* (a beilleszkedés keretei nem természeti adottságok, hanem történelmileg kialakult és változó viszonylatok emberek és embercsoportok között; erkölcsünk, ízlésünk, jogérzékünk éppúgy megfogalmazható úgy, hogy a társadalom felnőtt tagjai a szocializációs hatások társadalmilag meghatározottak, mint érzékelésünk és gondolkodásunk mintázatai). A *konstruktivizmus* (a beilleszkedés gyakran csak felszínes jelenség, hiszen a társadalmi élet szereplői nem passzív befogadók, nem tárgyak vagy lenyomatok, hanem a környezetből szelektáló, egymás helyzeteit, szerepeit és alternatíváit sajátos módon eldöntő cselekvők)

Gyermekkép és gyermekvédelem

A **gyermekvédelemnek** számtalan meghatározása született már. Ezek között alapvetően két meghatározás-csoport látszik elkülönülni. Az egyik abból indul ki, hogy a gyerekek általános védelemre szorulnak, így azt tükrözi, hogy a gyermeki lét (mint olyan) maga az, ami eleve védelmezést kíván. A másik szerint az egy-egy védelemre szoruló gyerek a gyermekvédelem „tárgya”: az a gyerek, akinek nincsenek szülei, akinek nincs kellő biztonsága, akit a szülei elhanyagolnak, bántalmaznak, aki beilleszkedési zavarokkal küzd, stb. Létezik e két megközelítés szintézise. Eszerint a gyermekvédelemen belül megkülönböztetünk általános, és speciális gyermekvédelmet, az előbbi minden gyerekre, míg az utóbbi a külön rászoruló gyerekekre vonatkozik. (Révész Magda, 2002)

A **gyermekkép**, mint fogalom. A gyermekkép önmagában is komplex fogalom, benne a gyermekkel kapcsolatos gondolatok, vélemények elvont ideák formájában öltönek testet. A gyermek ezen a síkon többnyire eszményített, gyakran mitizált alakban jelenik meg az adott korszak és az adott társadalom „magas”-kultúrájában – így például irodalmában, művészetében, de a nevelésről elmélkedő jeles gondolkodóinak, pedagógus-íróinak műveiben is. Ez a gyermekkép általában a normativitás elemét is tartalmazza, mivel az idealizált gyermek tulajdonságait írja le. Így egyúttal a céltételezés mozzanata is megragadható benne.

Megmutatja azt, amilyennek látni szerették volna, amilyené alakítani kívánták a felnőtt generációk koruk gyermekeit. Olyan elméleti konstrukció tehát a gyermekkép, amely az emberalakítás, a „pedagógikum” társadalmi szinten megfogalmazódó igényét is kifejezi. Így végső soron – a teleológiai mozzanat révén – az elvont, filozófiai-antropológiai síkon megfogalmazódó emberképéről, embereszményéről is fontos részleteket árul el.

A gyermekkép és a gyermekvédelem fogalma elkülöníthető tehát, ám mégis szorosan összefonódik. A gyermekkép, mint fogalom a gyermekkorral is behelyettesíthető, hiszen sokáig nem is fogalmazták meg azt, nem is vették figyelembe az emberek. A középkori ember is szerette a gyermekét, mégsem úgy tekintett rá, mint gyerekekre, hanem, mint fiatal felnőttre. Ez, pedig koronként változott az emberi szemléletmódban. De mint ahogy Ariès is írja „A gyermekkor felfogása nem tévesztendő össze a gyermekek iránti szeretettel, inkább a gyermeki sajátosság felismerésével van összefüggésben, azzal a felismeréssel, amely a gyermeket lényegileg különíti el a felnőttől.”¹¹

Gyermekképek és nevelési elméletek

Tételének megfogalmazásakor a francia történész a középkori mentalitás vizsgálatából indul ki. A differenciált gyermekkor-szemlélet hiányát igyekszik illusztrálni, amikor az életkorok megjelölésével kapcsolatos sajátos középkori szokásokat elemzi. Utal arra a sajátos gyakorlatra, miszerint az életkorra vonatkozó kérdésre az egyének sokszor csak bizonytalan választ adtak, s ez a hezitáló tartózkodás később egyfajta illemszabállyá vált.

Általában a függőségben levő személyeket (mint például szolgákat, lakájokat, mesterlegényeket, katonákat) neveztek gyermeknek, fiúnak.

A középkorban tehát az elkülönült életkori szakaszokról alkotott felfogás még nem alakult ki, ez a későbbi korok terméke.

¹¹ Ariès, Philippe (1960): *L'Enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime*. Éditions du Seuil, Paris, 1960. Magyarul a *Gyermek, család, halál* című kötetben. Gondolat, Budapest, 1987

Ariès szerint a középkori mentalitás nem úgy tekintett a gyermekekre, mint sajátos önértékkel rendelkező lényre, aki már magában hordoz egy jövőző felnőtt embert. Az igen magas gyermekhalandóság egyfajta távolságtartó közönnyel vértette fel a szülőket. (Ariès, 1987)

Sokat idézik Arièsnek azt a megállapítását, mely szerint a középkori festészet mintegy a tizenkettedik századig sem ismerte a gyermekábrázolást. Egy Ottó-korabeli miniatúrára hivatkozik a tizenegyedik századból, amelyen az evangéliumi jelenet látható: Jézus a kisdedeket hívja magához. A képen nyolc kisebb méretű, de felnőtt férfit ábrázol a művész, akik híjával vannak minden gyermekies vonásnak. Ariès levonja a következtetést: a tizenegyedik-tizenkettedik század emberében *fel sem merült* a gyermekkor ábrázolásának szükségessége.

A tizenharmadik századtól kezdve alakul ki a gyerekábrázolás a középkori egyházi ikonográfiában. A gyermekmotívum megjelenése a képzőművészetben egy lassú folyamat, a gyermek „emancipálódásának” kezdetét jelzi.

Ariès „a gyermeki személyiség iránti megnövekedett figyelmet” a keresztényi erkölcsök térhódításával hozza összefüggésbe.

A középkori iskolák (klerikusképző intézmények) nem különítették el a tanulókat életkoruk szerint. Az életkorok keveredése később megszűnik, s ez párhuzamba állítható egy új intézmény, a kollégium (internátussal együtt működő latin iskola) megjelenésével.

A kollégiumokban először a latin nyelv alapjaival ismerkedő fiatal gyerekeket különítették el, miközben viselkedésüket egyre szorosabb ellenőrzés alá vonták. Később a magasabb tudományokkal foglalkozók számára is külön osztályokat szerveznek. Eleinte a tudásban való előmenetel szintje szerint alakították ki a csoportokat, majd fokozatosan kialakult az életkorok szerinti differenciálás is. Ezzel párhuzamosan a korábbi összevisszasággal párosuló szabadságot felváltotta egy újfajta zárt, szinte állandó kontroll alatt álló iskolai életforma, amely a gyerekeket kiszakította az iskolán kívüli életből.

„Ariès követőit, akik végső soron tagadják, hogy a középkorban létezett volna jól körülhatárolható „gyermekség-fogalom” (concept of childhood) – *Barbara Hanawalt* kategóriáját kölcsönözve – a „*diszkontinuitás-elmélet*” képviselőinek nevezhetjük. Kritikusai pedig, akik amellettt voksolnak, hogy a középkori ember, akárcsak a mai, megkülönböztette ezt az életszakaszt a többitől – a „*kontinuitás-elmélet*” képviselői.”¹²

Követői közül *Edward Shorter* még tovább megy az Ariès által felfedezett úton. Utal arra a közismert tényre, hogy a tradicionális Európában elképesztően magas csecsemőhalandóság volt tapasztalható, a gyermekek 20-50%-a meghalt az első tizenkét hónap során. Shorter ezt a kiugróan *magas csecsemőhalandóságot* egyértelműen az *anyai közömbösség* számlájára írja, s ezzel a kijelentésével „megfordítja” Ariès téziséét Shorter szerint a gyöngédség és a szeretetteljes kötődés a gyermekhez csak a mai normális szülő gyermek kapcsolat természetes jellemzője. Korábban, a tradicionális társadalmakban és szociális csoportokban hagyományosan hétköznapi jelenség volt az anyai szeretet hiánya.

„A jó anyai gondoskodás a modernizáció találmánya” – írja Shorter „A modern család születése” című könyvében. „A tradicionális családokban az anyák két év alatti gyermekük fejlődését és boldogságát közönyösen szemlélték. A modern társadalomban viszont kisgyermekük jóllétét minden egyéb fölé helyezik.”¹³

¹² Pukánszky Béla: Tizenkilencedik századi magyar neveléstani kézikönyvek gyermekszemlélete, A gyermekkor történetére vonatkozó kutatások tükrében, 2002, 11. ol. Letöltve: 2008. 03. 17. <http://www.staff.u-szeged.hu/~comenius/tiz.pdf> 2002,

¹³ Pukánszky, 2002

Hevesen *vitatja* Ariès álláspontját *Linda Pollock*, aki a szülő-gyermek kapcsolatot vizsgálja 1500 és 1900 között (Pollock, 1983). „Elfelejtett gyermekkor” című könyvében angol és amerikai szülők naplóit és levelezését a tartalomelemzés módszerével vizsgálja. Rámutat, hogy a szülők gyerekeik iránti attitűdjei és magatartásformái sokkal kevésbé térnek el az egyes történelmi korokban, mint azt Ariès feltételezte.¹⁴

A szülő-gyermek kapcsolat egyáltalán nem volt formális: a szülők figyelemmel kísérték gyermekük fejlődését, örömeiket lelték bennük, s iszonyú kínokat álltak ki haláluk esetén.

Pollock, elfogadva a *szociobiológia* alapállását, történelmi távlatokra is kiterjeszti a tételt: minden gyermek védtelenül és kiszolgáltatva jön a világra, s rászorul szülei segítségére ahhoz, hogy a társadalomba betagozódjék.

A szülők számára, pedig gyermekeik olyan lényt testesítenek meg, aki gyöngeségével és kiszolgáltatottságával igényli az ő segítségüket, felügyeletüket és nevelésüket ahhoz, hogy boldogulni tudjon az emberek között. A szülők és gyermekeik egymás iránti kötődése tehát nem történelmi, hanem *biológiai kategória*.

Ariès téziseinek egyik legújabb kritikáját nyújtja tanulmányában *Barbara Hanawalt*. Primer forrásokat elemezve és más történészek kutatásainak eredményeire támaszkodva fejti ki álláspontját, miszerint a középkori ember igenis rendelkezett jól körülhatárolható gyermekkor-fogalommal, megkülönböztette a gyermekkort a serdülő- és ifjúkortól.

A középkori és reneszánsz korabeli szülők a hét-nyolc éves gyerekeket nem „lökték be” a felnőttkor rideg világába, a velük szemben megfogalmazódott elvárások figyelembe vették azt, hogy erejük, ügyességük, ítélőképességük csekélyebb a felnőttekéénél.

A középkori végi Európa szinte „belemerült” a gyermekgondozás és -nevelés, valamint a gyerekeknek a felnőtt világ felé való vezetésének gyakorlati kérdéseit taglaló irodalomba.

Hanawalt véleménye szerint a középkori szerzők bebizonyították, hogy megértik a gyermek fizikai és érzelmi fejlődését, és ez a megértés oly mérvű, hogy összemérhető a mai ember attitűdjeivel.

A humanisták szemléletmódjára általában jellemző a gyermekkel, gyermekkorral kapcsolatos felfokozott érdeklődés, a nevelés kérdései iránti érzékenység. Ez a gyermek iránti nyitottság jól tetten érhető Rotterdami Erasmus (1467 v. 1469-1536) műveiben is. Már az 1509-ben megjelent „Balgaság dicséreté”-ben találunk olyan megjegyzéseket, amelyek erre utalnak: „Hát először is ki ne tudná, hogy az ember életében az első évek a legvidámabbak és legkedvesebbek. Ugyan mi más lenne a csecsemőkben, amiért csókolgatjuk, ölelgetjük, babusgatjuk őket, amiért még az ellenség is segíti a gyermeket, mint a Balgaság varázsa, amit a természet nagy gonddal és bölcsen az újszülöttnak tüstént megad, hogy ezzel, mint élvezetes bérrel a nevelők fáradalmait enyhítse és a védelmezők szeretetét kiváltsa?”¹⁵ A nyilvánvalóan ironikus hangvétel ellenére érzékelhető, hogy Erasmus már nem az eredendő bűn súlyával terhelt szülő teremtényként kezeli a gyermeket.

A gyermek- és ifjúkor a nevelésre legalkalmasabb időszak, a lélek ekkor még szinte korlátlanul alakítható, formálható. A gyermek már utánzással is sok mindent megtanul: „A gyermek, mielőtt megszületik, mindjárt fogékony az iránt, ami az emberre vonatkozik. [...] Természetre utaló érzékletes metaforával teszi még nyilvánvalóbbá az axiómát: az emberi

¹⁴ Pukánszky, 2002

¹⁵ Erasmus [1509], (1958): A balgaság dicsérete. Fordította: Kardos Tibor. Magyar Helikon Könyvkiadó, Budapest.

életkorok különbségének a pedagógiában, a gyermekkel való bánásmódban is tükröződnie kell: „Az ifjúkornak, mint az élet tavaszának fő vonzóerejét a nyájasan mosolygó virágok és a dúsan sarjadó pázsit jelképezik, míg a férfikor össze a tárházakat érett gyümölcsökkel tölti meg. Valamint tehát természetellenes dolog volna tavasszal érett szőlőt, ősszel rózsát kívánni, úgy a tanítónak nem szabad felednie, hogy az emberi élet egyes koraival mi egyezik meg.”¹⁶

Az eddigiekből már kitűnik, hogy a baseli humanista gyermekképe sarkalatos. A gyermek és ifjúkor a nevelésre legalkalmasabb időszak, a lélek ekkor még szinte korlátlanul alakítható, formálható. A gyermek már utánzással is sok mindent megtanul: „A gyermek, mielőtt megszületik, mindjárt fogékony az iránt, ami az emberre vonatkozik. [...] Az alakatlan anyagot a maga alaktalanságában megtartani nem lehet, ha emberi formát nem alkotsz belőle, magától állati alakot vesz föl.”^{Az} állati alakot öltő gyermek lelkében pedig – mint láttuk – könnyen eluralkodnak.

A reformáció atyja, *Luther Márton (1483–1546)* prédikációiban, írásaiban gyakran foglalkozott a nevelés-művelődés kérdéseivel. Luther – akit szülei és tanítói gyermekkorában gyakran vertek – különös gonddal figyelt a gyermekekre: úgy tekintett rájuk, mint „pompás, örök kincs”-re, amelyet meg kell óvni Isten számára. Nincs szentebb emberi tevékenység a nevelésnél.

Luther tehát a családon és iskolán belül a *szigorú nevelés* híve. Az érzelgős szeretetnek az ő ideális nevelésmódszertanában nincs helye, csak a következetes irányításnak. A jámbor szülőknél a gyereket már kis korától kezdve Isten szolgálatára kell nevelni – szavakkal és hathatós tettekkel. A gyermek saját akarát „folyamatosan meg kell törni”; a gyerekek „el kell szenvednie a büntetést akkor is, ha az néhanapján jogtalan”. A gyerek akaratosága *eredendően rossz* természetének bizonyítéka, ezt pedig le kell győzni minden áron. Szent Ágoston dogmája elevenedik itt fel a gyermek *eredendően bűnös természetéről*.

Luther *gyermekképe* tehát tradicionális keresztény dogmatikában gyökerezik: a gyermek bűnös hajlamokkal rendelkező, rosszra hajló lény, akit következetesen szigorú neveléssel kell a jó útra terelni. *Praktikus gyermekfelfogása* is ezzel az ideával van összhangban: a szülőnek és a tanítónak jutalmával és – ha kell fizikai – szorgosan kirótt büntetésével a helyes útra térést kell szolgálnia.

Ha ezt a gyermekszemléletet alaposabb megvizsgáljuk, rá kell jönnünk, hogy jellegzetességei szervesen összefüggenek az abban a korban kibontakozó új polgári értékrenddel. A középkori városok talaján megerősödő polgárság gondolkodásmódját ugyanis ekkor már (felekezeti hovatartozástól függetlenül is) sajátos új vonások jellemezték. Egyre inkább megerősödött az *evilági boldogulás* iránti igény. Fontos értékévé vált az anyagi javak megbecsülése, s ezzel szoros összefüggésben a munka, a *fáradhatatlan hivatásvégzés*. *Józan mértéktartás, becsületesség, kiszámíthatóság* – ezek váltak a városi polgárság fontos értékeivé. Ez az értékátrendezés a reformáció terjedésével hatékony eszmei támogatásra talált. A klasszikus polgári értékek számára vallási háttérrel, ideológiai foglalatot teremtett a lutheri és kálvini tanokból kikristályosodó *protestáns életideál*, illetve az Angliából kiindulva egyre jobban terjedő *puritanizmus*.

„*Kálvin János (1509-1564)* szigorúbb elveket vall Luthernél. Szerinte a munka Istennel szembeni adósság, melyet életünk végéig törleszteniünk kell. A dologtalan kezekre a bűn leselkedik. Ebből következik, hogy – ahogyan azt *Max Weber* szemléletesen bemutatja – ez a vallás kifejezetten kedvezett a vagyont gyűjtögető, tőkét fölhalmozó „kapitalizmus szellemé”-nek. A kálvinizmus abban a formájában, ahogyan a 16-17. században elterjedt, az egyén életét

¹⁶ Erasmus (1913): *A gyermek nevelése. A tanulmányok módszere*. Fordította: Péter János. Budapest

addig ismeretlen szigorral szabályozta, mintegy „evilági aszkézist” követelve híveitől. A meggyőződéses kálvinista Isten dicsőségét gyarapítja azzal is, ha fáradhatatlanul munkálkodik, nem vár égi segítségre, maga irányítja sorsát. Lemond minden fölösleges világi hívságról, helyette *rendszeres önvizsgálattal* igyekszik meggyőződni saját értékeiről, kiválasztottságáról, avagy kitagadottságáról. Életét egyfajta „*aktív önuralom*” jellemzi, mely sok tekintetben rokon a középkor szerzetesi erényeivel.”¹⁷

A kálvinista szerint Isten annak segít, aki segít önmagán. *Max Weber* szavait idézve: „üdvözülését, pontosabban üdvözülésről való bizonyosságát maga csinálja”. A kálvinista számára mindemellett ott áll a „kiválasztott vagy kitagadott” lét örökös, szorongató dilemmája. Számára nem adatott meg (ami például a középkori keresztény ember számára magától értetődő volt), hogy a „gyengeség és könnyelműség óráit” fokozott jóakarattal egyenlítse ki. A középkori keresztény egyház számára természetes volt híveinek emberi esendősége, realista módon elnézte, hogy azok elkövetett és meggyőnt bűneiket konkrét jó cselekedetek sorozatával „egyenlítsék ki”. (Bűnmegebánás-gyónás-kiengesztelés.) A kálvinista számára ez nem járható út. Az üdvözüléshez csak a rendszerré emelt jó tettek sorozatán át juthat el.

A gyerekekről, nevelésről elmélkedő filozófusok közül *John Locke (1632-1704)* az, akinek gondolatvilágában a puritánus embereszmény és az ember evilági boldogulását kereső angolszász filozófiai gondolkodásmód szintézise átfogó pedagógiai rendszert eredményez.¹⁸ „Gondolatok a nevelésről” (Some Thoughts Concerning Education) címen 1693-ban adta ki egyik legjelentősebb művét, amelyben egyrészt általános pedagógiai kérdéseket taglal, másrészt, pedig konkrét nevelési tanácsok egész sorozatát fogalmazza meg. Az értekezés szövege így jó forrás ahhoz, hogy segítségével rekonstruálhassuk szerzőjének gyermekképét és gyermekszemléletét. Már a mű elején világossá válik az olvasó számára, hogy *Locke nevelhetőnek*, sőt feltétlenül *nevelendőnek* tartja a gyermeket. Erre vonatkozó tézise mintegy foglalatát adja az elkövetkező évszázadokban kibontakozó felvilágosult neveléstanok túlradó pedagógiai optimizmusának.

Locke új utakon jár, amikor a szülők, és nevelők számára követendő nevelési módszerekről beszél. Fontosnak tarja, hogy a szülők „eszes lényekként” kezeljék gyermekeiket. Már kicsiny kortól kezdve lehet a gyermeket buzdítani az erényekre, és figyelmeztetni az elkövetett hibákra. Lényeges azonban, hogy „hosszadalmas fejtegetések, bölcselkedő megokolások” helyett a gyermek képességéhez, felfogásához alkalmazza magyarázatát a szülő. Van azonban ennél fontosabb módszer is. A „legegyszerűbb, legkönnyebb” s egyszersmind „leghathatósabb” módszer a *személyes példaadás*.

A felvilágosodás programja szerint a közoktatássá váló új nevelésnek nem a hiten, hanem az értelmi úton igazolható és bizonyítható igazságokon kell alapulnia. (Somlai, 1997)

A 19. század "vívmányai" a gyermekvédelemben

A 19. századi modernizációval azonban új kor köszönt be a szocializációban és a családi életben, illetve a gyermekneveléssel kapcsolatban is. A polgárosodás erősödése nagy hatással volt a társadalom fejlődésére ebben az időszakban. A szülők segítséget kaptak a gyermeknevelésben a gondozó- és felvigyázónőktől, gyermekorvosoktól, főként, pedig a pedagógusoktól.

¹⁷ Pukánszky, 2002

¹⁸ Pukánszky, 2002

Megváltoznak az életút társadalmi szakaszai, ebben nagy szerepe volt az általános tankötelezettségnek, a járványok leküzdésének (születési arányszámok növekedése), átlagos élettartam megnövekedésének, stb.

Az általános tankötelezettséggel együtt járt, hogy megváltozott az otthoni élet, a családok szervezete és funkcióköre, szülők és gyermekek napi kapcsolata. Elkezdődött a gyermekkori szocializációs feladatok megosztása iskola és a család között, ezek a folyamatok, pedig felszámolták a tapasztalás, a tanulás és az életút hagyományos rendjét. A család és a rokonság mellett az iskola lett a kulturális tőke képzésének és átörökítésének másik fontos intézménye.

Míg a modernizáció előtti társadalmakban az osztatlan otthoni tereket találunk, addig a modernizációval a felnőttek és gyermekek tevékenységei elkülönülnek egymástól és megjelenik, például a gyermekszoba, illetve egyéb olyan fizikai zónák, melyek a gyermeki létehez tartoznak már: iskolák és óvodák tantermei, udvarai, folyosói. A fiúk itt is előnyt élveznek, hiszen őket megtalálhatjuk a grundokon, utcákon, kocsmákban, míg a lányoknak nem illett ilyen helyen tartózkodniuk.

Mindezek mellett a személyközi kapcsolatok fajtáiban és a kapcsolathálózat jellegében is változások történtek. Nagyobb szerepet kapott a pedagógus szerepe és kortárskapcsolatok.

Az iskolák viszont mindinkább olyan tudások és készségek átadására specializálódtak, amelyeket a szülők és a rokonok, barátok és szomszédok egyre kevésbé tudtak volna megtanítani. A modernizáció egyik döntő fejleménye lett tehát az, hogy új módon határozták meg mind az elsajátítandó kultúrát, mind pedig a gyermekek világát. (Somlai, 1997)

Mint már láttuk, a 19. századi gyermek szülei szemében egyre fontosabbá válik, ami abban is megnyilvánul, hogy édesanyja mellet – ha teheti – édesapja is részt kér neveléséből. A szülők, a felnőttek ideálja többnyire nem az egyéni értékekkel rendelkező, autonóm egyéniséggel felruházott gyermek, hanem a jövőbeni felnőttiségre készülő teremtmény, aki majd a család, a társadalom szűkebb-tágabb közösségi köreinek szövődékébe zokszó nélkül beilleszkedik, akiből könnyen „hasznos állampolgárt” lehet nevelni. Ez a gyermekszemlélet ölt testet meg a családi nevelés módszereiben éppúgy, mint a folyamatos erkölcsi „öntökéletesedést” célul tűző grandiózus iskolapedagógiai koncepciókban.

A 19. századi magyar neveléstani kézikönyvek és tankönyvek (pl. Wargha János: Vezérkönyv az elemi nevelés- és tanítástanra, 1837-38; Szilasy János: A nevelés tudománya, 1827; Beke Kristóf: Kézikönyv a falusi iskolamesterek számára, 1828), többségében a még mindig a humanizmusban gyökerező és a felvilágosodás pedagógiájában axiómává váló embereszmény él tovább. Eszerint az ember értékes lény, aki lelkében kibontakozásra váró képességcsirák, fejlesztésre váró lehetőségek sokaságával jön a világra. Nevelni kell, mert különben képességei elsorvadnak. Ésszerű neveléssel, helyes módszerekkel azonban szinte mindenki alakítható, az emberek többsége élete végéig formálható. A legfontosabb: ki kell alakítani minden gyermekben azt a képességet, hogy uralkodjék zavaró vágyain, érzelmein, s tetteit mindig józan megfontolás irányítsa. *Immanuel Kant* szavaival élve: „cselekedj úgy, hogy akaratod maximája mindenkor egyúttal általános törvényhozás elvéül szolgálhasson”. Így válhat igazán hasznára magának és a köznek. (Pukánszky, 2002)

III. fejezet

A magyar gyermekvédelem és nevelés története

Ebben a fejezetben a gyermekvédelem és nevelés magyarországi történetével foglalkozom bővebben. Az első fejezetben már tettem kitérőt a nemzetközi viszonylatokból a hazai felé, ám az csak érintőleges volt. Most nézzük meg egy kicsit részletesebben.

A fő hangsúly a fejezetben, a 19. századtól a 20. század végéig létesülő gyermekvédelmi és nevelési intézményeken van, ezekkel fogok bővebben foglalkozni.

A magyar történelemben már Szent István király korában történtek lépések a gyermekek gondoskodásáról. Legrégebbi dokumentumként István király törvénykönyvének XXVI §-ában találunk utalásokat, amelyek az özvegyek és az árvák védelmével foglalkoznak.

A történelem folyamán mindig voltak árva vagy elhagyott gyerekek, akikről gondoskodni kellett. Ezt a feladatot eleinte a rokonság vagy a falu népe látta el. Előfordult, hogy törvények, rendeletek is születtek védelmükre, melyek alapján kijelölt személyek gondoskodtak az arra rászoruló gyerekekről (Haas Laura: A gyermekvédelem első száz éve Magyarországon, 2004). Szent István a következőképpen rendelkezett I. törvénykönyvében:

„Az özvegyekről és árvákról

Különösképpen akarjuk, hogy az özvegyek és árvák is legyenek a mi törvényünknek részesei ilyen módon, hogy ha valaki özvegyen marad hátra fiaival és leányaival, és ígéretet tesz, hogy őket felneveli és velük marad, amíg csak él, legyen meg neki az a tőlünk nyert joga, hogy ezt megtehesse, és senki ne kényszerítse őt újabb házasságba. Ha azonban fogadalmát megváltoztatva ismét férjhez akar menni, és az árvákat el akarja hagyni, az árvák vagyonából egyáltalán semmit ne követelhessen magának, csupán az őt illető ruhákat.”

A következő nagyobb és jelentős lépés az I. József uralkodása idején volt (persze, nem mintha az előző századokban nem történtek volna intézkedések, csak egyik sem volt olyan súlyú, melyet a történelmünk megjegyzett volna, vagy amit nem említettem volna az első fejezetben). Tehát I. József király 1711-ben, rendeletben szabályozza a vagyonos árvák helyzetét. Az 1724-ben kiadott királyi rendelet kimondta, hogy minden község maga gondoskodik szegényeiről és árváiról.

Az első intézmények

Az igazi jelentős lépések a gyermekvédelem területén csak a 19. századra érték el hazánkba is. Az iskoláskor előtti nevelés kialakulásához a 18. század közepétől Magyarországon is hasonló tendenciák vezettek, mint Európa többi országában. Ezek közül két különösen jelentős változás emelhető ki. Egyrészt a gyermekkor felfedezése: az emberi kapcsolatok természetesebbé, érzelmileg telítettebbé váltak, változott a gyermekkép, felismerték a gyermekkor jelentőségét és sajátosságát. Másrészt az ipari fejlődés: a nők munkába állásával a gyermekek gyakran egész nap felügyelet nélkül voltak, ami számukra állandó életveszélyt jelentett (Korintus és tsai, 2004). A XIX. században – magántörekvések hatására – bizonyos mozgalmak a gyerekekről való széles körű gondoskodásra kezdtek törekedni. Annak a felismerésnek a hatására, hogy a saját családjában nevelkedő gyerekek egy részének, sőt, maguknak családoknak is szükségük van a társadalom segítségére, kiszélesedett a

szolgáltatások köre. Már a kezdetektől két intézmény gondoskodott az iskoláskor előtti korosztály ellátásáról: a bölcsőde és az óvoda. Az egyes intézmények különbözőképpen határozták meg a felvehető gyermekek életkorát, és felismerték a különböző életkorú gyermekek szükségletei közti különbségeket is.

Első **óvoda** megnyitása Brunszvik Teréz nevéhez fűződik: az óvodával kapcsolatban egyöntetűen azt az adatot találjuk, hogy az első, a krisztinavárosi óvoda 1828. június 1-én nyílt meg. A korabeli sajtó csak több mint egy év múltán adott hírt az óvoda intézményéről. (Vág, 1994)

Brunszvik Teréz nem a vagyonos polgárok gyermekeit várta óvodájába, hanem elsősorban azokat, akik nem tudták megoldani gyermekeik nevelését, mert azok kicsit elfajultak, elvadultak, stb.

Ezek az intézetek nem a mai értelemben vett óvodák voltak, hanem inkább amolyan kisgyermekiskolák, melyekben helyet kaptak az ún. beszéd és értelemgyakorlatok is.

Fontos cél volt itt a konkrét tárgyak alapos megismerése. Persze ez azért valamilyen szinten behatárolt volt, hiszen mégiscsak 3-5 év közti gyermekekről beszélünk.

Bezerédy Amália nevéhez fűződik az első falusi kiseddóvó létrehozása. 1836-ban a Tolna megyei Hidja-pusztán alapította uradalmi cselédek gyermekei számára. (Kislánya Flóri, együtt járt az óvodába a szegény szülők gyermekeivel.)

Fontos állomása volt a magyar óvodaügy történetének a „Kiseddóvó Intézeteket Magyarországon Terjesztő Egyesület” megalakulása 1836-ban. Ez az országos hatókörű társadalmi szervezet vállalta az óvodák szervezését és fenntartását.

Az első óvóképzőt Tolnán hozták létre 1837-ben. Igazgatója, Wargha István a magyar óvodapedagógia elméletének kiváló művelője volt. (Pukánszky-Németh, 1996)

Az első magyarországi **bölcsődét** 1852. április 21-én nyitották meg Pesten. Megnyitásától kezdve az intézmény fő funkciója mindig a napközbeni ellátás volt, amely arra az időre korlátozódott, amíg az anya dolgozott. Tehát a szociális és a családsegítő funkció határozta meg az intézménytípus működésének szakmai alapjait. Az iparosodó Magyarországon elsősorban a szociálisan nehéz helyzetben élő családok nőtagjai kényszerültek arra, hogy a család megélhetésének biztosítása érdekében munkát keressenek. A bölcsőde a korszerű egészségügyi elvek alapján álló, gondozás-centrikus ellátással igyekezett helyettesíteni az anyát a munkavégzés ideje alatt, elismerve a családi nevelés elsődlegességét, a bölcsődei nevelés kiegészítő, bizonyos esetekben kompenzáló szerepét. A századfordulón a Pesti Első Bölcsődei Egyesület Alapszabálya így fogalmaz: „Szegény, lakáson kívül dolgozó szülők kisedeit a negyedik évig fölvenni, s őket a nélkülözés, baj és betegségtől gondos felügyelet és ápolás által megóvni.” (Korintus és tsai., 2004)

Beszélnünk kell még természetesen a kor iskolai rendszerű oktatásáról is, az ún. **népoktatásról**. A falusi kisiskolák életében továbbra is jelentős szerepet játszottak az egyházak. Mind a katolikus, mind a protestáns egyházak arra törekedtek, hogy minden faluban a templom mellett iskola is legyen. A városi elemi oktatás azonban eléggé különbözött a falusitól. Az elemi osztályokban elemi műveltséget szereztek a város polgárgyermekei, míg a falusi iskolákban nagyobb hangsúlyt kapott a vallás és az erkölcsi tanítás.

Az 1848-49-es forradalom kormánya nem hagyta levegőben lógni az oktatás-nevelés kérdését sem. 1848. évi XI törvényben már meghatározták, hogy minden vallási iskola állami adókból legyen fenntartva. Francia és porosz mintára mindenképpen le akarták választani az iskolaügyet az egyháztól.

Eötvös József a forradalmi kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere átvitte a kezdeményezéseket és a következő javaslatokat tárta az országgyűlés elé: az államnak gondoskodnia kell, hogy minden helységben legyenek népiskolák; az államnak ellenőriznie kell, hogy minden tanköteles gyermek (fiúknál 6-12 éves, lányoknál 6-10 éves korig) igénybe veszi-e az alapműveltség megszerzésének lehetőségét.

Az iskolákban a tanítás ingyenes lenne, az oktatás nyelve, pedig az adott község többségének anyanyelve lenne, de magyart minden településen oktatnának. A törvényjavaslat azonban nem ment át az országgyűlésen, ugyanis nem tartotta időszerűnek a további vitát a közoktatásról azokban a háborús időkben.

A forradalom bukása után a bécsi udvar a központosító abszolútizmus politikáját követte. Az osztrák kormányzat legfőbb célja a Habsburg-birodalom szétzilálódott egységének helyreállítása volt, Magyarország csak e birodalom egy részeként jöhetett számításba. E centralizáló felfogás jegyében felszámolták az ország viszonylagos függetlenségét: érvénytelenítették az 1848-as törvényeket, bevezették a német nyelvű közigazgatást. (Pukánszky-Németh, 1996)

Az népoktatásra való hatásaként a birodalom központosító törekvései is meglátszottak, ugyanis kimondták, hogy a nevelés és oktatás fölött az állam gyakorolja a főfelügyeletet. A kormányzat azt szerette volna elérni, hogy minden gyermek részesüljön legalább annyi és olyan minőségű oktatásban, amelyet a népiskola nyújtani képes.

Az 1867-es kiegyezés új alapokra helyezte Ausztria és Magyarország kapcsolatát az Osztrák-Magyar Monarchián belül. Lehetőséget teremtett a magyar társadalom polgári fejlődése számára, s ezzel párhuzamosan kedvező feltételeket biztosított a magyar iskolaügy korszerűsítésére, tartalmi-szervezeti modernizálására. (Pukánszky-Németh, 1996)

Fontos, de nem kizárólagos szerepet szán az államnak a közoktatás kontrolljában. Ez azt jelenti, hogy községi iskolák létrehozását csak ott kezdeményezték, ahol nem működött egyházi iskola.

1868:38. tc. rendkívüli jelentőségű volt. Ekkor iktatták törvénybe, az általános tankötelezettséget, a népoktatás ingyenességét, a hatosztályos elemi iskolák felállítását, minden gyermek anyanyelvének megfelelő oktatását, a polgári iskolák létrehozását, stb.

Természetesen a népoktatás mellett az óvodák ügye sem szorult háttérbe. A kisdédóvást szabályozó törvény 1891-ben lépett életbe. Beillesztette az óvodát a magyar köznevelési rendszerbe. A cél az volt, hogy a 3 és 6 év közötti gyermekeket ápolják szülei távollétében, illetve testi, szellemi erkölcsi fejlődésüket elősegítse.

Szót kell, hogy ejtsünk azokról a gyermekekről is, akik nem rendelkeztek nyugodt szociális háttérrel. A bűnöző gyerekekre gondolok. A 19. században megjelent már a gyermekbűnözés, és ezt az állam miután felfedezte, megtette a megfelelő lépéseket. Az átnevelés bírói ítéletre elrendelt formája az úgynevezett **javítónevelés**, fiatalkorú bűnelkövetők esetében. Magyarországon 1884-ben nyílt meg az első javítóintézet Aszódon a fiúk, 1899-ben Rákospalotán a lányok javítónevelésére. Az átnevelés sajátos formája az úgynevezett pártfogó felügyelet. A pártfogó felügyelő büntetésüket már letöltött fiatalokkal, úgynevezett utógondozottakkal foglalkozik. "Ebből a leírásból is érezhető, hogy a XIX. században ébredező igények még teljesen más minőséget képviseltek, mint a jelenlegi gyermekvédelem, de mindenképp ezek az intézkedések alapozták meg a napjainkban gyakorolt gyermekvédelmi törvényeket." (Haas, 2004)

Az első gyermekvédelmi törvény

1901-ben születtek meg az első olyan törvények, amelyek az elhagyottá nyilvánított, valamint talált gyermek jogairól szóltak. Ekkor rögzítették először, hogy az államnak mindebben szociális felelősséget kell vállalnia, és nem hagyatkozhat a jótékonyagra. Az elhagyottnak nyilvánított gyerekek először hét, majd – még ugyanebben az évben – tizenöt éves korig tartó gondoskodásáról rendelkezett és intézkedett az állam. Ekkor lett a gyermekvédelem egységes és szervezett a törvények által.

Az intézményes állami gyermekvédelem az **1901-es Széll Kálmán-féle törvények** életbe lépésével született meg Magyarországon.

Két közvetlen meghatározó előzményük volt. Egyfelől az, hogy bár a hetvenes évek közepén meghozott közegészségügyi törvény (az 1876. évi XIV. tc.) az egészségügyi állapotokat kedvezően befolyásolta, a gyermekhalandóság még mindig igen magas volt. 1902-ben, amikor a gyermekvédelmi törvény hatása még nem érvényesült, meghalt az egy hónapon aluli gyermekek 12,61%-a, az egy éven aluliak 31,30%-a, az öt éven aluliak 48,24%-a és a hét éven aluliak 50,76%-a. A hét éven aluli elhaltaknak csak 54,2%-a részesült orvosi kezelésben. Másfelől a fiatalkorúak kriminalitása is sötét képet mutatott. Az 1902-ben szabadult elítéltek 18,58%-a fiatalkorú volt. (Domszky, 2001)

Az 1901. évi VIII. tc. végrehajtására nagyszabású munka indult meg, 1908-ig kiépült az állami gyermekmenhelyek országos hálózata. Az egész országban összesen 17 menhelyet létesítettek (pontosabban tizennyolcat, de a nagyszőlősi /Beregszász közelében/ az erkölcsi védelem szolgálatában tevékenykedett, zárt nevelésre rendezték be). A menhelyek azonos tervek alapján épültek.

A két világháború között

Visszakanyarodva az oktatás-nevelés kérdésre, a dualizmus megszűnése után, azaz az első világháború elvesztése miatt darabokra hullott az ország. A háború után hazánkban nemzeti függetlenség megteremtésére tett lépések, illetve polgári demokratikus berendezkedés kialakítására tett erőfeszítések történtek.

Az új Vallás- és Közoktatásügyi minisztérium a közoktatás gyökeres átalakítását kezdte meg. Az iskolakötelezettséget 14 éves korra emelték és kihangsúlyozták a képzés gyakorlatiasabbá tételének szükségességét. A rászoruló tanulókat szociális segélyben is részesítették.

A legfőbb alapelv az egyenlőség eszméje volt, az új iskolarendszer nyitva állt a társadalom valamennyi rétegéből-osztályából származó gyermek előtt.

Ám 1919-ben a **Tanácsköztársaság** hatalomra jutásával újabb átalakítások történtek meg. Mivel kimondták az állam és az egyház teljes szétválasztását, ezáltal megkezdődtek az egyházi iskolák államosítása is. Egységes tanügyigazgatási szervezetet hoztak létre, illetve elkezdték megszervezni az egységes oktatási intézményrendszert is. Alapvető változásokat nem hozott az óvodák és a nyolcosztályos népiskolák életében, talán csak a tankötelezettség kiterjesztésének célja volt az, ami eltért az előző reformoktól. Viszont nagy hangsúlyt fektettek a gyermekvédelemre és a felnőttnevelésre is. Számtalan intézkedés foglalkozott a munkásgyerekek szociális és egészségügyi ellátásával, tankönyv- és taneszköz ellátásával, üdültetésével.

A Tanácsköztársaság bukása után, illetve a trianoni békeszerződés hatása miatt hazánk elvesztette területének kétharmadát, illetve lakosságot is hasonló mennyiségben „megnyirbálták”. Az elcsatolt területeken maradt a népiskolák kétharmada, a középiskolák több mint fele. (Pukánszky-Németh, 1996)

A húszas években, (pontosabban 1922-31-ig) Klebelsberg Kunó volt Magyarország vallás- és közoktatásügyi minisztere. Munkásságának vezérmotívuma az volt, hogy emelje hazánk műveltségi színvonalát. (Egyébként erre az időszakra tehető a gyermeki jogok deklarálása a Népszövetség által, mellyel elismerte, hogy a gyermekeknek egészséges fejlődésükhöz különleges bánásmódra van szükségük.) Ezt hazánk a népiskolák tömeges felállításával, és az iskolán kívüli népművelés megszervezésével kívánta elérni. Minden iskolában kötelezővé tette a testnevelés oktatását, míg 12 és 21 év közötti fiatalok számára az ún. leventemozgalom keretei között alkalmazott testnevelést határozták meg. Kötelezte a községeket arra, hogy játszótereket létesítsenek, illetve különböző épületeket adjanak át testnevelési célokra.

A 30-as években és a 40-es évek elején radikális társadalmi átalakulások mentek végbe. A korszak kultuszminiszterének Hóman Bálintnak központi gondolata a nemzeti egység, a nemzeti erők fokozása és koncentrációja volt. (Pukánszky-Németh, 1996) Alapvetően azonban az oktatás-nevelés keretei nem változtak ekkor sem, a formai keretek ugyanolyanok voltak, mint annak előtte.

A korszak egyik nagyhatású mozgalma a cserkészlet is megjelent hazánkban. A mozgalom szerencsésen illesztette pedagógiai koncepciójába mindazokat az elemeket (táborozás, egyenruha, harci játékok, felderítés, stb.) amelyek a serdülő fiúkat érdekelték. A cserkészmozgalom elterjedt az egész világon, virágkorát a két világháború között élte.

Gyermekvédelem a szocializmusban

A második világháború után újjá kellett építeni az országot. Nézzük meg, hogy az alapvető oktatási-nevelési intézményekkel mi történt ebben a korszakban. A nők tömeges munkába állása, valamint az anya- és gyermekvédelem fejlesztésének szükségessége miatt a bölcsőde fontos szerepet kapott. A korábbi funkciók megtartása mellett újak is megjelentek. Például a *szocialista nevelés* néhány elve, többek között a mielőbbi közösséghez szoktatás fontossága vagy annak hangsúlyozása, hogy az intézmény – ebben az esetben a bölcsőde – mindig magasabb színvonalú ellátást képes biztosítani az otthoninál. Ugyanakkor az ideológiai máz ellenére a gyermekek ellátása a bölcsődékben sokkal gyermekcentrikusabb, politikamentesebb volt, mint bármely más nevelési intézményben. Ez tükröződik az intézményhálózat működését szabályozó rendeletekben, a szakmai irányelvekben és a mindennapi életben egyaránt. (Korintus és tsai., 2004)

Az oktatás kérdésében kezdetben az egyházi és világi erők ebben a harcban egymás mellett álltak. Egyetértettek abban, hogy az iskolarendszert demokratikus irányba kell továbbfejleszteni. Ennek hatására 1945-ben elrendelték a nyolcosztályos általános iskola megszervezését. Az általános iskola egységes jellegű: egyazon műveltségi anyag (egységes alapműveltség) közvetítését tűzi ki célul minden 6-14 éves gyerek számára. (Pukánszky-Németh, 1996)

A háború után megindult a küzdelem az iskolák feletti ellenőrzés birtoklásáért. Nagymértékű államosításokkal a korábbi felekezeti és egyházi iskolák az állam kezébe kerültek. 1948-ban megindult hazánkban a magyar úttörőmozgalom, mely a 6 és 14 év közötti gyerekek egyedülként engedélyezett ifjúsági szervezete volt. Ebből következően megemlíteném, hogy többek között a cserkészszövetséget is felszámolták.

A háború hatalmas veszteségeket okozott az óvodák számára is. Míg 1938-ban, 1140 óvodában 112 ezer gyermeket gondoztak, addig 1945-ben már csak 992 óvoda és ezekben mindössze 52 ezer gyermek kapott gondozást. Pedig a nők tömeges munkába állása miatt

egyre erőteljesebb igény fejeződött ki az óvodarendszer fejlesztése mellett. Ez a folyamat azonban rendkívül lassan ment végbe, bár az ötvenes évek elejére az óvodások száma elérte a háború előtti számot, 1955-re, pedig a 152 ezret is, ám igazi fejlődésről tulajdonképp csak a hetvenes évek elején beszélhetünk ezzel kapcsolatban. 1949-ben az óvodák a vallás- és közoktatásügyi minisztérium kezébe kerültek. 1953-ban az országgyűlés elfogadott egy törvényt a kisdédóvról, melyben meghatározták, hogy az óvodák célja nem más, mint az óvodáskorú gyermeknek a szocialista pedagógia célkitűzései szerint történő nevelése, gondozása és az általános iskolai tanulmányok előkészítése.

„A pártközpont által vezérelt szovjet mintájú oktatáspolitikai jegyében 1953-ban megjelent a „Módszertani levél”, majd 1957-ben a „Nevelőmunka az óvodában” című kézikönyv, melyek kötelező érvénnyel szabályozták az óvodai oktatást. Az orosz pedagógiai irányzat hatásaként a didaktikus játék bevezetése az oktatás erősödését eredményezte a magyar óvodai nevelésben. Az utóbbi kézikönyv egységes elvek, és előírások alapján szabályozta az egész országban az óvodai nevelést, tette egységessé az oktató-nevelő munkát.” (Korintus és tsai., 2004)

Mint, az látható az állam „külső segítséget” igénybe véve szervezte meg a nevelés kereteit Magyarországon. Gergely Ferenc írta, hogy „egy társadalom, egy politikai rendszer állapotát, ezen belül morális erejét sok szempont alapján, megközelítési módon lehet, kell vizsgálni, ábrázolni, mérlegelni, netán megítélni. Ezek között az egyik legfontosabb a gyermekekhez, ifjakhoz, a felnövekvő nemzedékekhez való viszony.” Az államapparátus már a nevelés legalsó szintjén megpróbálta kinevelni a „szocialista utánpótlást”. Egyik legmegfelelőbb színtere ennek a **gyermekvárosok** voltak.

A gyermekváros olyan intézményt jelöl, amely 300 főnél nagyobb létszámú, és az eredeti elképzelések szerint a nevelőotthoni funkciókon túl az oktatás, a szórakozás és a mindennapok szükségleteit kielégítő „részeleget” is magában foglaló intézménytípus, a gyermekvédelem ún. speciális ellátórendszerének része. Nevelési feladata megegyezik a hagyományos nevelőotthonokéval. (Czike Klára, 1997)

Pár mondatban szólok a gyermekvárosok kialakulásáról is. A gyermekvárosok alapjait a századforduló előtt induló reformpedagógiai mozgalmak tették le, amelyek a gyermek társadalom-képességének felfedezésével, valamint a szociális érzékenység hangsúlyozásával váltak népszerűvé. A reformpedagógia fejlődésének első szakaszát a művészetpedagógiai iskolák, az erdei iskolák, a munkaiskolák, stb. létrejötte jellemzi. A második szakaszban mindezek világméretű mozgalommá váltak. Ekkor jelennek meg a világméretű iskolakoncepciókról szóló elképzelések. E koncepciók alapja a szociális érzékenység, a gyermeki jogok tisztelete, az önkormányzat működtetésébe vetett hit, az egyén autonómiájának elfogadása. Századeleji kezdeményezések: Montessori óvodák, Jó Pásztor Gyermekotthon.

A gyermekvárosok kialakulását az 1945 utáni gyermekvédelmi koncepcióváltás tette lehetővé. A koncepcióváltást az egyszektorúság jellemzi, államosítottak, illetve állami intézményeket hoztak létre. A háború után megszűntek a menhelyek, az egyházak által fenntartott intézmények. Helyüket, szerepüket nevelőotthonok vették át. Leépítették a nevelőszülői hálózatot. (Erre még a későbbiekben visszatérek). És a gyermekeket intézményekben helyezték el. A magyar gyermekvédelmet, ahogy akkoriban mondták – Makarenko tanításai alapján alakították át. Ez csak az ideológia és a szervezet formális elemeinek átvételében igaz, hiszen a gyermekvárosok előbb említett elődei már magukban hordozták a nagy intézmények csíráit.

Az új pedagógia megjelenésének egyik legfontosabb állomása az első állami gyermekváros, Hajdúhadháza megalakulása volt.

„A **gyermekkép**, illetve gyermekkortörténet vizsgálata az 1950-es éveket tekintve sem elválasztható a kor nő- és családtörténetétől, emberképétől, eszme- és mentalitástörténetétől, s a téma szorosán beágyazott a korszak politika- és társadalomtörténetébe. Ebben az időszakban Magyarországon óriási országos propagandát kapott a gyermekvállalás támogatása, mert – egyrészt – ebben látták az extenzív, tervszámok bűvkörébe vont gazdasági fejlődés zálogát. Az erőltetett iparosításhoz, a mezőgazdasági eredmények javításához, a szocializmus fegyveres védelmezéséhez (a „békeharchoz”) és a gigantikus építkezésekhez ugyanis rengeteg munkáskézre volt szükség. Az anya- és gyermekvédelmi intézkedések, az 1956-ig fennálló abortusztilalom, a gyermeknevelési intézményhálózat bővítése, illetve a sajtóból, rádióból és plakátokról áradó propaganda együttes eredményeként az 1950-es évek első felében Magyarországon valóban jelentős mértékben nőtt a születések száma, egész kontinensünkön egyedülálló értékeket produkálva.”¹⁹

Ám visszatérve a 2. világháború utáni időkre közvetlenül meg kell vizsgáljuk a „konkrét gyermekvédelmet” is nem csak az oktatási-nevelési intézmények átalakulását.

„A 2. világháború után az új törvények megszüntették a házasságon kívül született gyermekek anyagi, erkölcsi és jogi helyzetének megkülönböztetését.”²⁰

A kormány eltörölte az *elhagyott gyermek* elnevezést és helyette bevezették az *állami gondozott* kifejezést.

Iskolai gyermekvédelem tulajdonképpen azóta létezik, amióta iskolába járnak gyerekek. Hiszen iskolai oktatás nem létezik nevelés nélkül, a nevelésnek pedig szerves alkotóeleme a bizalom. Az, hogy a gyerek gondjaival megkereshesse, s meg is találja a vele foglalkozó pedagógust, a pedagógus pedig segítsen a gyerek gondjainak megoldásában. Mi ez, ha nem gyermekvédelem? (Révész, 2001)

„Az iskolai egészségvédelem – iskolaorvos, védőnő – garanciát jelentett a gyerekek rendszeres szűrésére és egészséges fejlődésének kontrolljára. E rendszer kiépítése nagy vívmány volt a háború után, a szűken vett egészségügyi ellátás mellett az iskolai egészségnevelés feladatait is felvállalva helyenként különböző mértékben.”²¹

Az iskola másik gyermekvédelmi, igazából preventív tevékenysége a napközis ellátás volt. Ám az ellátás nem érte el a célját, hiszen nem érvényesült igazán az a funkciója, hogy a gyermekek felkészülhessenek a másnapi feladatokra, hasznos szabadidős tevékenységekkel töltsék az idejüket. Ennek a kudarcnak részben anyagi, részben szemléleti okai voltak.

Ebben az időszakban sokan tartottak attól, hogy a gyermekintézményekben nem lesz elég élelem, és nem lesz megfelelő az irányításuk és szervezésük. De sem ez, sem pedig a nevelőszülőkkel kapcsolatos aggodalmak sem bizonyultak indokoltnak. A legnagyobb probléma inkább az volt, hogy a menhelyek és kórházak teli voltak csecsemőkkel, akiket el kellett volna helyezni. Újjászervezték tehát a **nevelőszülői hálózatot**. De ennek az időszaknak is vége lett, méghozzá 1950-ben, amikor is Ratkó Anna javaslatára felszámolták ezt a hálózatot, és helyette inkább vidéki kastélyokban hozták létre csecsemőotthonokat.

Ez is mutatja, hogy ebben a korszakban leginkább az *intézmény-centrikusság* volt a vezető szemlélet. A gondozásba vétel alapja többnyire az *anyagi* okok voltak, ám 1949-ben már az

¹⁹ Kéri Katalin: Gyermekképünk az ötvenes évek első felében, Iskolakultúra, 2002/3 sz.
<http://kerikata.hu/publikaciok/text/50venes.htm>

Letöltve: 2008. 02. 27.

²⁰ Dr. Kovács Pál – Dr. Orbán István: Gyermekvédelem, szociálpolitika
EKTF Líceum Kiadó, Eger, 1997

²¹ Herczog Mária: A Gyermekvédelem dilemmái
Pont Kiadó, Budapest, 1997, 65. ol.

egészségügyi veszélyeztetettséget is belevették, tehát ha ez a probléma állt fenn, akkor is gondozásba lehetett venni a gyermeket. Ez a két ok meghatározó szemléleti tényező volt, amelyből következtethetünk arra, hogy a megoldásokat nem az ok megszüntetésével próbálták elérni. Az a meggyőződés volt a jellemző tehát, hogy nem szabad sajnálni a pénzt és az erőfeszítéseket akkor, ha ki kell emelni a gyermeket a rossz szociális vagy egészségügyi környezetből, járjon az akár a családok szétbomlásával.

Mint azt már említettem újjászervezték a nevelőszülői hálózatot, ami gyakorlatilag annak leépítésével volt egyenértékű. A rendszer jobban bízott a nevelőotthonok áldásos tevékenységében. Az elvek szerint a gyerekek intézményekben, csoportban élve, megfelelően felkészített, ideológiailag helyes elveket követő nevelés mellett válhatnak „szocialista emberre” (mint azt fentebb a gyermekvárosok kapcsán már említettem).

A gyermekvédelem kérdésköre a Népjóléti Minisztérium 1949-es felszámolása után az Egészségügyi, később a Belügyminisztériumhoz, majd 1954-től a Művelődésügyhöz csatolták. 1986-tól, pedig a Szociális és Egészségügyi Minisztérium kötelékébe tartozott. (Majd 1990-től az újra létező Népjóléti Minisztériumhoz lett kapcsolva.)

A gyermek-egészségügyi hálózatot is fejlesztik, de a Zöldkereszt 1952-es megszüntetése illetve átszervezése és a védőnők egészségügybe való átirányítása komoly károkat okozott, főként a kisebb településeken. A szociális juttatások kiterjesztése és a juttatások rendszerének alakítása folyamatosan megfigyelhető, de ezek sokszor esetlegesek voltak. A gyámhatóságokhoz került az igazgatás is, emiatt sokszor összekeveredett a szakmai és a hatósági tevékenység. Az **OGYIT** (Országos Gyermek- és Ifjúságvédelmi Tanács) volt a korszak koordinációs intézménye, és egy korszerűbb struktúra és szemlélet felé mozdították el a gyermekvédelem rendszerét. Gyermekvédelmi körzeteket alakítottak ki, szervezni kezdték az iskolai gyermekvédelmet, nevelési tanácsadókat, javaslatot tettek egy GYES-szerű támogatás bevezetésére, stb.

Az állam 1959-ben kiadott egy nyilatkozatot, mely a gyermekek jogaira vonatkozott. Ebben olyan elvek szerepeltek, mint: a gyermek különleges védelmet élvez; jogosult névre és állampolgárságra; van társadalombiztosítása; a hátrányos helyzetű gyermekeknek különleges gondozást kaphat; joga van oktatásra, amely ingyenes és kötelező; illetve a személyisége teljes és harmonikus fejlődésének érdekében szeretetre van szüksége, amely leginkább a családi környezetben kapható meg, ám ha ez nem tud teljesülni, akkor az államnak kötelessége védelmébe venni a gyermeket.

Az ötvenes évek végén szakértők javaslatot tettek nevelési tanácsadó intézményének felállítására. Az elv az volt, hogy a nevelési szempontból problematikus gyermeket nem kell feltétlenül intézetbe küldeni, hanem meg kell keresni a preventív intézkedés megfelelő mozzanatait. 1968-ban meg is indul a **Nevelési Tanácsadó** hálózat kiépülése, és megkezdik az iskolapszichológusi hálózat felállítását is.

„A nevelési tanácsadó a 3-18 éves gyerekek és fiatalok mentálhigiénés ellátásában közreműködő – az oktatásügy keretében tevékenykedő – gyermekpszichológiai, pszichopedagógiai szakintézmény.”²²

A családgondozás csak később került be az intézmény feladatkörébe. A családgondozók az ifjúságvédelmi felügyelői munkakörből átvették az iskolák, óvodák rendszeres látogatásának és a gyermekvédelmi problémák felderítésének feladatát.

²² Herczog, 1997

„A gyermekintézmények – bölcsőde, óvoda, iskola, hetes otthon, kollégium -, a gyermekorvosi ellátás fejlesztése, a gyermeknyaraltatás, táborozás eredményeit azért nem soroljuk ebben a rendszerezésben a gyermekvédelem körébe, mert nyilvánvaló a korabeli felfogásból és írásokból, illetve ezek hiányából, hogy ezek döntően nem preventív, családvédelmi céllal jöttek létre, hanem egyrészt tehermentesítendő a munkába álló nőket, hogy ugyanis többet és jobban tudjanak dolgozni. Másrészt, mert a cél deklaráltan a gyerekek közösségi „szocialista emberré” nevelése, amelyben ellensúlyozni szándékoztak a családok és a múlt visszahúzó hatásait.”²³

A hetvenes években az intézmények felismerték a külső kapcsolatok fontosságát a nevelőotthonok tekintetében. A kapcsolattartásra vonatkozóan voltak kezdeményezések a nevelőotthonokban elhelyezett gyermekek és a családtagjai között.

1982-ben megalakult a **Gyermek- és Ifjúságvédelmi Felügyeleti és Továbbképzési Önálló Osztály**, mely később tíz éven át kiadta a gyermekvédelem szakmai lapját a Gyermek- és Ifjúságvédelmet.

1986-ban indulnak meg kísérleti jelleggel a **Családsegítő Központok**. Ezek az első olyan családszemléletű, családtámogató szervezet, amely szellemiségében is a kliensközpontúságot és az érdekvédelmet tartja szem előtt. Az új családsegítő szervezetre hihetetlenül sokrétű feladat hárult. A korábban nem létező (vagy Magyarországon régóta nem gyakorolt) szociális segítő munka, a (nevelési tanácsadók egy részében korábban már végzett) komplex családgondozás gyakorlata és gyakorlatának kidolgozása, a helyi szociális helyzet feltérképezése, a társintézmények összefogása és ellenőrzése, segélyezés, szaktanácsadás, stb. De igazából a felsorolt feladatok mindegyike nem volt megvalósítható maradéktalanul.

A családsegítők leginkább segélyeztek, de nem a tanácsok segélyezésének szabályozási rendszere szerint. Külön, saját hatáskörben elosztható keretet kaptak.

Összefoglalóan azt állapíthatjuk meg, hogy a gyermekek társadalmi és családon belüli helyzete a nyugat-európai országokban és Magyarországon a század végén meglehetősen hasonló volt. A konvergencia a második világháború után nemcsak a szociálpolitikában és a gyermekekkel kapcsolatos törvénykezésben, hanem a gyermekekhez kapcsolódó értékek terén is érzékelhető - bár a gyermeknevelésben betöltött nagyobb állami szerepvállalás miatt fontos újonnan létrejött különbségek is megfigyelhetők ekkoriban.

Ám míg az 1901-es törvényekre a gyermekvédők sokáig úgy tekintettek, mint egy egységes és átfogó törvényi szabályozás előképére, igazából az első önálló és teljes gyermekvédelmi törvény megjelenésére azonban még 96 évig várni kellett.

A következő fejezetemben fogok ezzel bővebben foglalkozni.

IV. fejezet

²³ Herczog, 1997

A rendszerváltás időszaka és a gyermekvédelmi törvény megszületése

Az előző fejezetekben megismerkedtünk a gyermeknevelés, az oktatás, a gyermekvédelem történetével nemzetközi és hazai vonatkozásban is. A magyar vonatkozású részt megpróbáltam az 1980-as évek végéig bemutatni, nagyobb hangsúlyt kapott a második világháború és a rendszerváltozás közötti korszak. Hogy miért hegyeztem ki erre a tanulmány egy részét? Azért, mert elérkeztünk ahhoz, a ponthoz, amely miatt ezt a témát választottam.

A második világháború utáni társadalmi-gazdasági átalakulás, mint azt láthattuk, rányomta bélyegét a nevelés-gyermekvédelem kérdéseire is. Az én véleményem szerint negatív irányba fordult a gyermekek védelmének kialakítása. Hogy mire gondolok pontosan? Arra, hogy a politika az élet minden területét befolyásolta ebben a korszakban, és ebből sajnos nem maradhatott ki a gyermekvédelem sem. Pedig önmagában nem is létezett ilyen. Amint azt az előző fejezetben írtam, a cél a gyermekvédelemben a kiemelés volt. Az állam „jótékony szülőként” vigyázott gyermekeire. Az intézmény-centrikusság kiütkezött a módszerekben és ez, mint később bebizonyosodott nem hatékony. Hiába voltak ellenzői abban a korban is ennek a módszernek, igazából nem a szakmai szempontok játszottak szerepet, hanem a politika. A Szovjetunióból átvett formulák nálunk nem igazán voltak működőképesek, még ha nem is igaz minden területre ez a megállapítás. De sajnos a gyermekvédelemre igen.

A gyermekek kiemelése a családokból, és elhelyezése különböző felduzzasztott létszámú nevelőotthonokban nem érte igazán a célját. Nem vagyok igazságtalan, az akkori döntéshozók is a gyermekek érdekében próbáltak cselekedni, csakhogy kevesen látták azt, hogy a családi légkörnél nincs jobb integráló közeg. Semmilyen másik alternatíva nem tudja azt kiszorítani, nincs olyan kis közösség, mely funkcióját tekintve fel vehetné a versenyt a családdal.

Mint ahogy azt Gáti Ferenc írta: „a családi nevelésnek mértéken felüli nagy fontossága van. A gyermeki fejlődésmenetet annak előtörténete határozza meg, az előtörténet pedig a családhoz, vagy a családot pótló személyekhez kötött.”²⁴

Csakhogy igazából az intézeti nevelők, tanárok, védőnők, gyermekorvosok, sem tudják maximálisan megismerkedni a családot pótló személyeket.

Ráadásul az intézmény által megvalósított integráció nem is volt hasznos. Sőt gyakran szegregált inkább. A kisebbségekkel való bánás, a cigánygyermekek kiszakítása közegükből, kultúrájukból, sokszor hatalmas törést eredményezett egy-egy gyermekben, amikor később szembesült múltjával, vagy származásával. (Sajnos egyébként ez még manapság is megtalálható, statisztikai adatok bizonyítják, hogy a napjainkban kényszerűségből kiemelt gyermekek nagy része a kisebbségekhez tartozik.)

Hiába történtek kezdeményezések a 80-as években (pl. családsegítő szolgálatok létrehozása), vagy még korábban, az azért megállapítható, hogy nagyon hiányzott már egy szabályozás, mely konkrétan foglalkozik a gyermekvédelem területével.

A rendszerváltás időszaka

A 90-es években, hazánkban is egyre inkább látszott, hogy szükség van valamilyen szabályozásra a gyermekvédelem rendszerén belül.

Magyarországon 1981 óta tart a népességfogyás. Egyre kevesebb a gyermekes családok száma. A gazdasági élet átalakulása, a nagyszámú munkanélküliség miatt egyre több család szegényedik el és kerülnek a létminimum közelébe, vagy az alá. Ennek egyenes

²⁴ Gáti Ferenc: Gyermekvédelem az iskolában
Tankönyvkiadó, Budapest, 1982, 6. ol.

következménye, hogy egyre több gyermek él szegénységben. A munkanélküli szülők romló anyagi helyzete és az ezzel együtt járó mentálhigiénés problémák zavart okoznak a családi életben és ez közvetlenül hat a gyermekekre. A rendszerváltást követő társadalmi folyamatokat tárgyaló cikkek, tanulmányok egyértelműen fogalmazzák meg: a gyermekvédelemre legközvetlenebb hatása az erőteljesen kiterjedő gyerekszegénységnek van. A gyermekszegénység ráadásul egy többdimenziós jelenség, aminek anyagi és nem anyagi okai kombinálódhatnak, és társadalmi kirekesztődéshez vezethet ez a fajta tartós állapot. Okai lehetnek például a szocio-demográfiai hátrányok, emberi kapcsolatok veszélyeztetettsége, a jövedelmi szegénység, a javak hiánya, vagy az értékrendszer sajátosságai. A legnehezebb helyzetben ez által leginkább a legsó decilisbe tartozó családok gyermekei vannak. Persze nem lehet elfelejtkezni az egyszülős háztartásokról, a roma háztartásokról vagy az inaktív háztartásokról sem. (Bár többnyire ők tartoznak abba a bizonyos alsó decilisbe). Az ő helyzetük sem irigylésre méltó.

Az újonnan felbukkanó szociális problémák, (köztük a gyerekes családok létfeltételeinek romlása) természetesen felkeltette a társadalomkutatók figyelmét: "...a jövedelemelosztásért folyó küzdelemben a gyermeces családok politikai súlyukat tekintve legtöbbször gyenge csoportot alkotnak. Mindezen jelenségek hátterében pedig a gyermeknevelés költségei folyamatosan nőnek, a gyermekek viszont - felnőttkoruk elérése után - egyre kisebb anyagi "hasznot" hoznak a szülőknek. Ha a szülőket csak anyagi megfontolások vezetnék, akkor egyáltalán nem vállalkoznának gyermekek szülésére és felnevelésére. Ez azonban nyilvánvalóan abszurd gondolat, mert a gyermekek vállalásában és szeretetében, az érzelmi, lelki tényezők, örömeik sokkal nagyobb szerepet játszanak, mint az anyagiak."²⁵

További nehézségként megjelenik a pályakezdő munkanélküliség is. Emiatt, továbbá egyéb egészségügyi és magatartási okok miatt egyre nagyobb a veszélyeztetettség kialakulásának a veszélye. Ennek következményeként egyre több az alkohol-, drogfüggő vagy a bűnöző gyermek is az országban.

Ezekkel a veszélyeztetett gyermekekkel foglalkoznak a gyámhatóságok, a védőnők, a gyermekorvosok, a pedagógusok, a nevelési tanácsadók, a rendőrség és a családsegítő központok is. A jelzőrendszerek együttműködése azonban még sem kielégítő.

„A gyermekjóléti reformot a jelenlegi ellátások elavult rendszere, a rosszul és magas költséggel működő intézmények, szervezetek időszerűvé tették, de nemzetközi kötelezettségeink miatt is szükséges a kor igényének megfelelő, korszerű gyermekjóléti rendszer és az ezzel összefüggő jogi szabályozás kialakítása.”²⁶

Az előző mondatban utalás volt a nemzetközi kötelezettségekre. Nos itt az ENSZ Gyermekvédelmi Egyezményére gondolt a szerző. Az ENSZ szervezete a 20. században már foglalkozott a gyermekek jogaival. Mondhatni időszerű volt. Nézzük meg néhány fontos állomást ezek közül.

„Az ENSZ Közgyűlése **1948**-ban elfogadta az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát, s ez aztán meghiúsította egy, a gyermekek szükségleteihez igazított további dokumentum elfogadását. Az Egyetemes Nyilatkozat mindazonáltal tartalmaz néhány a gyermekek javát - különösen a védelmüket - szolgáló rendelkezést.

Többéves előkészítő munka után, **1959.** november 20-án fogadta el az ENSZ Közgyűlése a Gyermek Jogairól szóló Nyilatkozatot. Azóta november 20-a a gyermekek jogainak világnapja. A Nyilatkozat néhány konkrét jogot is megfogalmaz, így például a névhez, az állampolgársághoz vagy az ingyenes alapfokú oktatáshoz való jogot.

²⁵ Andorka Rudolf Család és népesség – Objektív adottságok és politikai lehetőségei, Valóság, 1997, 7. szám, 23.o.

²⁶ Dr. Kovács Pál – Dr. Orbán István: Gyermekvédelem, szociálpolitika EKTF Líceum Kiadó, Eger, 1997, 174. ol.

Az 1966. évi ENSZ Egyezségokmányok

A gazdasági, szociális és kulturális jogokról, illetve a polgári és politikai jogokról 1966-ban elfogadott Egyezségokmányokkal jöttek létre az első átfogó emberi jogi szerződések. Ezek konkretizálják a jogilag nem kötelező erejű 1948-as Nyilatkozatot. A dokumentumok tartalmazznak néhány gyermekekre vonatkozó rendelkezést is. Ilyen például a gyermek joga arra, hogy a család, a társadalom és az állam megvédje, vagy a névhez és állampolgársághoz való jog, a diszkrimináció tilalma vagy a gyermek védelme a szülők válásakor.

1979 - A gyermekek nemzetközi éve

A gyermekek nemzetközi évének ötlete annak a törekvésnek a nyomán született meg 1972-ben, hogy világszerte fordítsanak nagyobb figyelmet a gyermekek szükségleteire. A projektet az ENSZ Közgyűlése 1976-ban fogadta el, majd 1979-et jelölték ki a gyermekek évének.

1978-ban az ENSZ Emberi Jogi Bizottságának ülésén Lengyelország tervezetet nyújtott be egy gyermekjogi egyezményre. Ez főként az 1959. évi Nyilatkozatra támaszkodott, s azzal utasították el, hogy nem elég átfogó, mélyreható. A tervezet 1980-ban benyújtott második, átdolgozott változata szolgáltatta végül a gyermekjogokról szóló egyezmény kidolgozásához a munkaanyagot.²⁷

1989-ben pedig megszületett az egyik legfontosabb egyezmény, mely egyfajta zsinórmértéket kínál, és később nagyban hozzájárult a magyar Gyermekvédelmi törvény kialakulásához.

Az ENSZ 1989 november 20-án fogadta el, azt az egyezményt, amely a gyermekek jogairól szól. Az egyezmény 1990. szeptember 2-án lépett hatályba, *Magyarországon 1991. október 7-én lett ratifikálva*. Az egyezmény néhány fontos cikkelye:

„1. cikk: Az Egyezmény vonatkozásában gyermek az a személy, aki tizennyolcadik életévét nem töltötte be, kivéve, ha a reá alkalmazandó jogszabályok értelmében nagykorúságát már korábban eléri.

3. cikk: A szociális védelem köz- és magánintézményei, a bíróságok, a közigazgatási hatóságok és a törvényhozó szervek minden, a gyermeket érintő döntésükben a gyermek mindenek felett álló érdekét veszik figyelembe. Az Egyezményben részes államok kötelezik magukat arra, hogy a gyermekek számára, figyelembe véve szülei, gyámja és az érte törvényesen felelős más személyek jogait és kötelezettségeit, biztosítják a jóléthez szükséges védelmet és gondozást, e célból meghozzák a szükséges törvényhozási és közigazgatási intézkedéseket.

6. cikk: Az Egyezményben részes államok elismerik, hogy minden gyermekeknek veleszületett joga van az életre.

23. cikk: Az Egyezményben részes államok elismerik a fogyatékos gyermekeknek a különleges gondozáshoz való jogát, és a rendelkezésükre álló forrásoktól függő mértékben, az előírt feltételeknek megfelelő fogyatékos gyermeknek és eltartóinak, kérelmére, a gyermek állapotához és szülei vagy gondviselői helyzetéhez alkalmazkodó segítséget biztosítsanak.

24. cikk: Az Egyezményben részes államok elismerik a gyermeknek a lehető legjobb egészségi állapothoz való jogát, valamint, hogy orvosi ellátásban és gyógyító-nevelésben részesülhessen.”

A kiemeltéken kívül az Egyezmény foglalkozik még a gyermekek szociális biztonságához való jogáról; a gyermekek oktatáshoz való jogáról; a gyermekek gondolat-, lelkiismeret- és vallásszabadsághoz való jogáról; stb.

²⁷ A gyermekeknek is vannak jogaik, a Gyermekjogok története

<http://www.unicef.hu/gyermekjog-nagyito.jsp>

Letöltve: 2008. 03. 17.

Az egyezményben foglaltak szerint **a gyermeket szüleitől akarata ellenére csak a gyermek érdekében választhatják el.** Szülőt helyettesítő védelemről – családnál vagy intézményben való elhelyezéséről, örökbefogadásáról- kell gondoskodni minden olyan gyermek számára, aki család nélkül maradt, vagy saját érdekében nem hagyható szüleinél.

A gyermekvédelmi törvény elé

Ez az egyezmény az, amely megalapozta a Gyermekvédelmi törvény kialakulását. De nyilvánvaló, hogy nem csak a nemzetközi ajánlások azok, amelyek sürgették a döntő lépést a gyermekvédelem ügyében. De az államnak lépnie kellett valamit. Mint ahogy azt Herczog Mária írja: „az állami gyermekvédelem sajnálatosan sokáig maradványelvű volt, és csak azokban az esetekben vállalta át a szülők gyermeknevelési, gondozási feladatait – koronként eltérő módon és mértékben -, amikor a gyermekek végveszélybe kerültek. Ez a szemlélet nagyon hosszú ideig elfogadott volt, és részben a családi élet, a magánszféra szentségén és sérthetlenségén, valamint a gyermeknek, mint a szülőhöz tartozó, önállóan nem definiált vagy éppen a szülő tulajdonát képező személynek a feltételezésén alapult.”²⁸

Bár az 1993-ban hatályba lépett Szociális Törvény is foglalkozik a gyermekvédelemmel, de nem önmagában, hanem mint a család részeként. A törvény, mely a rászorultak támogatása, a szociális segítségnyújtás és a szociális munka társadalmi szervezettsége szempontjából alapvető és egyértelműen pozitív változásokat hozott. A szegények anyagi támogatása, a munkahelyteremtés, a munkanélküliség elleni küzdelem, az időskorúak kiemelt támogatása, a hátrányos helyzetű gyerekek sokirányú segítése immár az egész társadalomra háruló szociálpolitikai feladatként deklaráltatott, melyben a családsegítő a szociális, szolgáltatói tevékenységet folytatni hivatott egyik szervezetté vált.

Azt azért a szakértők és a döntéshozók is belátták, hogy ez még önmagában kevés. Szükség van egy önálló, átfogó szakmai koncepciókon alapuló törvénykezésre. Sok probléma volt ekkoriban a gyermekvédelem területén, melyek megoldásra vártak.

Amikor a 97-es törvényjavaslatot előkészítették, különböző előtanulmányokat és vizsgálatokat készítettek. Ezekből kiderült, hogy a gyámügyek intézőinek a szakmai végzettsége nem megfelelő. Vagy alacsony a képesítése, vagy a gyámügyek mellett egyéb feladatokkal is terheltek.

További probléma volt még, hogy a pártfogói felügyelet – mint a gyermek- és ifjúságvédelem egyik szakfeladata – törvényi vagy rendeleti meghatározása sincs deklarálva.

Pozitívum, hogy a gyermeknevelő intézményekbe felvett gyermekek száma visszaesett a 90-es évek elején, viszont azok a gyermekek, akik betöltötték a 14. életévüket, ők közül egyre többen voltak, akiket kiemelnek a családi környezetből. Ennek oka, hogy a felelős személyek későn vették észre azt, hogy ezek a gyermekek veszélyeztetve vannak, vagy pedig eredménytelenek a védő-óvó eljárások. Továbbá a legtöbb településen nem is volt olyan intézmény, amely közszolgálati feladatként foglalkozott volna a családok és gyerekek szociális problémáival.

Sajnos nem volt megfelelő a nevelőotthoni elhelyezés sem. Legfőbb oka, hogy ezek az intézmények gyakran 100 főnél nagyobb befogadóképességűek. Ezek az intézmények nem alkalmasak arra, hogy a gyermekek megfelelő gondozás-nevelést kapjanak, vagyis hogy felkészüljenek az életre.

A gyermekvédelmi törvény megszületése

²⁸ Herczog Mária: Gyermekvédelmi kézikönyv
KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest, 2001, 9. ol.

A különböző előtanulmányok, és előkészítés után 1997-ben megszületett a gyermekvédelmi törvény. „A Gyermekvédelmi törvény hatályba lépése új alapokra helyezte a gyermekvédelmet, a gyermekvédelem intézményrendszere teljes körű strukturális átalakuláson ment keresztül, amely kihatott a gyermekvédelmi szakma fejlődésére is. Bátran állíthatjuk, hogy a rendszerváltozás a Gyermekvédelmi törvény hatályba lépésével érte el a magyar gyermekvédelmet, a törvény megalkotása ugyanis *önálló és független rendszerré* formálta azt. Ezekben a változásokban nagyon sokan játszottak szerepet, a gyermekvédelmi intézmények munkatársai, a fenntartók, a hatóságok munkatársai, és az ágazati irányítás képviselői egyaránt.”²⁹

A Gyermekvédelmi törvény szemlélete:

- *A család többirányú támogatása.* A hatósági gyermekvédelmet mindig előzze meg az ellátások igénybevétele, amely önkéntes. Az ellátások elsődlegesek, a hatósági intézkedések mindig kiegészítő jellegűek.

-*A közszolgáltató módszerek előtérbe kerülése, szemben a közhatalmi jelleggel, (ha hatósági határozat kötelezi a családot és a gyermeket a hatóság által helyesnek tartott megoldás elfogadására.)*

A gyermekvédelem többszektorúvá válása.

-Az intézmény-centrikus szemléletet fel kell váltania a kliens-centrikus szemléletnek.(egyévre szabott és a szükségletekhez igazodó ellátások)

-A gyermek kiemelése esetén törekedni kell a „*végleges elhelyezésre*”, vagyis hogy a gyermek sorsa minél előbb és végleges módon rendeződjék.

-*Egységes nyilvántartási rendszer,* amely végigkíséri a gyermeket az egész gondozási rendszeren, és ez által biztosítja: a gyermekjóléti és gyermekvédelmi rendszer funkcionális összekapcsolását, egymásra épülését és koordinációját.³⁰

A törvény szabályozása szerint a gyermekek érdekeit és jogainak érvényesítését kell előtérbe helyezni, ez azt jelenti, hogy elsődleges cél a gyermek családban történő nevelkedésének biztosítása.

„A törvény az alapelvek leírása után tisztázza a gyerekek és a szülők jogait és kötelességeit. Azután áttekintően, majd részleteiben rendelkezik a gyerekek védelmének rendszeréről, a pénzbeli és természetbeni ellátásoktól az alap- és szakellátáson át a hatósági intézkedésekig. Ez a törvény sok tekintetben hozott alapvetően újat a korábbiakhoz képest, néhány tekintetben, pedig a korábbiakban is meglévő (részben törvényen kívüli) gyakorlatot legitimálta.”³¹

A törvény tartalmát tekintsük át röviden:

A gyermekvédelem rendszere az alábbi pillérekre épül:

a) alapellátások,

²⁹ Szikulai István: A magyar gyermekvédelem fejlődésének kulcskérdései – egy lehetséges szakmai stratégia lépései. Kapocs 2004. okt. 58-64. o.

³⁰ Rátiné dr. Böhm Éva: Szociális munka gyermekekkel (A gyermekvédelem joga) 2007
Letöltve: 2008. 03. 17. www.eszi.sze.hu/smtanszek/oktsegedl/retinedrbohmeva/rbe_002.doc

³¹ Révész Magda: A gyermekvédelmi törvény után
<http://www.szochalo.hu/hireink/article/100402/3218/page/1/>
Letöltve: 2008. 03. 17.

- b) szakellátások,
- c) hatósági intézkedések (gyermekvédelmi gondoskodás),
- d) a bűnelkövető fiatakorúak „ügyei”.

a) Az alapellátás célja, hogy a gyermek testi, értelmi, érzelmi és erkölcsi fejlődését, jólétét, és családban történő nevelését elősegítse. Az alapellátás a megelőzésre irányul, célja tehát, hogy a gyermekveszélyeztető körülményektől mentesen, saját családjában nevelkedhessen. Az alapellátás pénzbeli- természetbeni, illetve személyes gondoskodást nyújtó ellátás formájában valósulhat meg. Az alapellátások biztosítása a települési önkormányzat által ellátandó feladat. Az alapellátás keretében nyújtott személyes gondoskodást – lehetőség szerint – a jogosult lakóhelyéhez (tartózkodási helyéhez) legközelebb eső ellátást nyújtó intézményben (vagy személynél) kell biztosítani.

b) A szakellátás célja elsősorban a családjából (bármely okból) kikerült gyermek helyettesítő védelmének biztosítása. A szakellátások mindig személyes gondoskodást nyújtó ellátások. A szakellátások biztosítása a megyei/fővárosi önkormányzatok kötelező feladata.

c) A gyermekvédelmi gondoskodás körébe tartozó hatósági intézkedés(ek)e)t hoz a települési önkormányzat jegyzője, illetve a gyámhivatal, ha a szülő nem teszi meg a gyermek érdekében szükséges intézkedéseket, azok megtételéhez nem járul hozzá, vagy egyébként akadályozza, hogy a gyermek a körülményeinek megfelelő gyermekjóléti, illetve más alapellátást igénybe vegye. A hatósági intézkedések kiválasztásánál figyelembe kell venni

- a veszélyeztetettség jellegét és okait,
- a gyermek személyiségét és családi körülményeit,
- az intézkedés várható hatásait,
- valamint a gyermeknek a saját családjában történő nevelkedéséhez fűződő jogát.

d) A gyermekvédelmi rendszer részét képezi

- a bíróság által javítóintézeti nevelésre utalt, illetve oda előzetes letartóztatásba helyezett fiatakorúak intézeti ellátása, továbbá
- a fiatakorúak pártfogó felügyelete azzal, hogy mindkét feladatról külön törvény rendelkezik

A Gyvt. a hivatásos pártfogói csoportot – meghatározott képesítési feltételekkel rendelkező köztisztviselőket – a másodfokú gyámhatóságként működő, megyei közigazgatási hivatal gyermekvédelmi és gyámügyi igazgatási szervébe telepítette. A hivatásos pártfogók az ügyész, a bíróság és a büntetés-végrehajtási bíró határozata alapján látják el közvetlenül a pártfogolást.

Az alapellátások körébe tartoznak a pénzbeli, természetbeni ellátások, és a személyes gondoskodást nyújtó ellátások. A szakellátások körébe az otthont nyújtó ellátások, az utógondozói ellátások, és a területi gyermekvédelmi szakszolgáltatás (TEGYESZ) tartozik

A hatósági intézkedések közül a védelembe vételt, a családba fogadást, az ideiglenes hatályú elhelyezést, a nevelésbe vételt, és a nevelési felügyeletet tartjuk számon.

A hatósági intézkedések előtt a szakembereknek mindig fel kell mérniük a gyermek veszélyeztetettségének mértékét, amelynek különböző fokozatai vannak:

Alacsony fokú veszélyeztető magatartás: időnként előforduló, enyhébb jelenségek, amelyeknek semmilyen, vagy csekély hatásuk lehet a gyermek fejlődésére és későbbi viselkedésére.

Mérsékelt súlyos veszélyeztető magatartás: gyakoribb előfordulás és/vagy súlyosabb formában, de vélelmezhetően nem életveszélyes vagy hosszú távon károkozással nem fenyegető magatartás.

Nagyon súlyos veszélyeztető magatartás: folyamatos vagy nagyon gyakori elhanyagolás, vagy időnkénti súlyosan veszélyeztető magatartás.

Életveszélyes veszélyeztetettség: hosszú távú vagy súlyos lélektani, fizikai károkozás, életveszélyes helyzetek, beleértve azt, amikor az elkövető, vagy más családtag nem kér segítséget a sérülések ellátására, kezelésére, a veszély megszüntetésére. (Sámson, 2007)

Nézzük meg, hogy milyen okok vezethetnek a veszélyeztetettség kialakulásához. Elsőként említtem az **anyagi okokat**. Egy család anyagi problémái hátrányosan hatnak a gyermek fejlődésére, és ez könnyen vezethet egyfajta veszélyeztetettséghez. Lehet ok például a **környezeti tényező** is. A szülők életvitele, nevelési magatartása negatívan befolyásolhatja a gyermek személyiségfejlődését. A **magatartási okok** is vezethetnek ehhez az állapothoz. Szorongás, pszichés problémák, bűnözés, stb. kialakulására is esély van. (Ennek lehet oka egy korábbi más okú veszélyeztetettségi tényező is). Az **egészségi okokat** is meg kell említenem, amikor is a családban van beteg személy, vagy a gyermek maga beteg és emiatt alakul ki a gyermek fejlődési gátja vagy veszélyeztetettsége.

Ha az imént említett okok fennállnak, és nem szűnnek meg hamar, és ezt a gyermekvédelmi jelzőrendszer valamelyik tagja észleli, akkor kötelest azt jelenteni. Ekkor történik a védelembe vételi eljárás, mely egy olyan hatósági kényszerítő eszköz, amely segítséget nyújt abban, hogy a gyermek veszélyeztetettsége a családon belül megszüntethető legyen, ezzel akadályozva meg a gyermek családból történő kiemelését. Az eljárás menetéről is szólok pár mondatban. A beérkezett jelzés alapján a jegyzői gyámhatóság megkeresi a Gyermekjóléti Szolgálatot javaslatétel céljából arra vonatkozóan, hogy alapellátás keretében megszüntethető-e a veszélyeztetettség vagy szükséges-e a védelembe vétel. Fontos, hogy a Gyermekjóléti Szolgálat javaslatát 15 napon belül köteles megtenni. Aztán egy hatósági procedura során (javaslat-tárgyalás-határozathozatal) döntenek a gyermek sorsáról, azaz védelembe veszik-e vagy sem. (A védelembe vétel egyébként évente felülvizsgálandó, illetve a gyermek nagykorúságával megszűnik).

De mint azt már említettem a törvény szellemében a gyermekjóléti szolgáltatás feladata a gyermek családban tartása, vagy a visszahelyezés körülményeinek kidolgozása. Ennek érdekében folyamatos családgondozást és utógondozói szociális munkát is végezniük kell, hogy a gyermek minél hamarabb visszakerüljön a családi környezetbe.

Vannak a törvénynek ún. nem nevesített alapelvei is. Ide tartozik például a családi környezetbe való visszahelyezés előkészítésének az elve, mely szerint elő kell segíteni a családi kapcsolatok ápolásának lehetőségét és a családgondozást. (Az előzőekben írtam róla) Ilyen elv még a speciális szükségletekhez igazodó ellátás biztosításának az elve, ami alapján a speciális szükségletű, a fogyatékos, a magatartási vagy tanulási nehézségekkel küzdő gyermekek számára biztosítani kell a speciális ellátási formákat. A nevelőszülői ellátás elsődlegességének az elve azt jelenti, hogy a családjából kiemelt gyermeket elsősorban nevelőszülőnél kell elhelyezni, csak ha ez nem megvalósítható, akkor kell gyermekotthoni, illetve más bentlakásos intézményi elhelyezésben gondolkodni.

Nem ejtettem még szót még arról, hogy az ellátást kiknek biztosítani. Nos elsődlegesen ez a települési önkormányzatok feladata. Nekik kell kiépíteni és működtetni a helyi gyermekvédelmi ellátórendszereket. Az alapellátások és a pénzbeli ellátások tartoznak a települési önkormányzatok fő tevékenységei köré a gyermekvédelem tekintetében. A megyei

önkormányzatok biztosítják a személyes gondoskodást nyújtó szakellátások szervezését. Fontos szerepe van természetesen a gyámhatóságoknak is, ők foglalkoznak a gyámügyi feladatokkal (városi és megyei gyámhivatalok), illetve a település jegyzőjének, aki szintén elég széles hatáskörrel rendelkezik (pl. ő dönt a gyermekek védelembevételéről vagy annak megszüntetéséről). Természetesen az ellátásokat biztosító intézmények mögött az állam áll, hiszen a normatív támogatás alapján tudják főként megvalósítani az intézkedéseket, melyeket az önkormányzatok saját hatáskörükben kiegészíthetnek, de a törvényben rögzített minimumoknak mindig eleget kell tenniük.

A törvény fő pozitívuma véleményem szerint, hogy a **prevencióra** is nagy hangsúlyt fektet. Nem csak a korrekcióval foglalkozik. Továbbá sikerült elérni azt, hogy minden gyermek figyelmet kapjon. Ahogy Révész Magda írja: „a törvénykezésben korábban a gyermekek védelmét érintő törvények azokkal a helyzetekkel foglalkoztak, amelyekben a gyerek érdeke csorbát szenvedett, családja nem biztosította az egészséges feltételeket fejlődéséhez. A most tárgyalt törvény a családjában és családjától elszakítva élő gyerekekkel egyaránt foglalkozik. Ennek megfelelően a gyerekekkel foglalkozó szakemberek alapfeladatává teszi a gyerekek felvilágosítását jogaikról, illetve lehetőségeikről, és a széles értelemben vett prevenciót. A prevenció gyakorlati megvalósulása viszont elsősorban attól függ, hogy mennyi a mindenképpen szükséges tűzoltás után "megmaradt" pénz, erő és energia.”³²

Nos igen, az utolsó mondatban azért felsejlik, hogy nincs kolbászból a kerítés a gyermekvédelemben sem. Az sajnos tendencia, hogy a szociális szféra mindig is mostohagyermekként volt kezelve az állami költségvetésben, ám a 90-es évek tipikusan olyan időszak volt hazánk életében, mikor is a társadalmi-gazdasági állapotok miatt a szociális védőhálót ki kellett feszíteni az állampolgárok alá.

Visszakanyarodva a törvényre, a legtöbb szakember üdvözölte a létrejöttét. Szikulai István szerint is mérföldkő ez a gyermekvédelem történetében.

„A Gyermekvédelmi törvény hatályba lépése új alapokra helyezte a gyermekvédelmet, a gyermekvédelem intézményrendszere teljes körű strukturális átalakuláson ment keresztül, amely kihatott a gyermekvédelmi szakma fejlődésére is. Bátran állíthatjuk, hogy a rendszerváltozás a Gyermekvédelmi törvény hatályba lépésével érte el a magyar gyermekvédelmet, a törvény megalkotása ugyanis önálló és független rendszerré formálta azt. Ezekben a változásokban nagyon sokan játszottak szerepet, a gyermekvédelmi intézmények munkatársai, a fenntartók, a hatóságok munkatársai, és az ágazati irányítás képviselői egyaránt.”³³

Persze a szakmai vitákban előkerült az a kérdés, hogy nem korai-e bevezetni egy ilyen horderejű törvényt. (Szigorúan a szakmára érve!) Sokan felkészületlennek tartották az érintett szakembereket az új feladatokra. De Herczog Mária szerint épp időszerű volt már:

„Nem kétséges, hogy a gyermekvédelmi törvény 1997. novemberi bevezetése sokak számára korainak és megalapozatlannak tűnt az áprilisi parlamenti döntést követően. A bevezetést sürgetők azzal érveltek, hogy a törvény előkészítése több mint tíz éve folyik, az időközben történt társadalmi-gazdasági változások felgyorsították a rendszer erózióját, megváltoztak a gyermekvédelemmel és az intézményrendszerével kapcsolatos szakmai elvárások. Az

³² Révész Magda: A gyermekvédelmi törvény után
<http://www.szochalo.hu/hireink/article/100402/3218/page/1/>

Letöltve: 2008. 03. 17.

³³ Szikulai István: A magyar gyermekvédelem fejlődésének kulcskérdései – egy lehetséges szakmai stratégia lépései. Kapocs 2004. okt. 58-64. o.

önkormányzatok önállóvá válásával a folyamatok felgyorsultak, nem utolsósorban az időközben hatályba lépett Gyermekjogi Egyezségokmány és számtalan nemzetközi ajánlás, megállapodás mindenképpen törvényi kötelezettségeket ró mindenkire anélkül, hogy ennek jogi keretei biztosítottak lennének. Az eltelt idő során egyértelművé vált, hogy nincs és várhatóan nem is lesz lehetőség arra, hogy valamennyi érdekelt szakma és szakterület képviselőit felkészítsék a szükséges változásokra.”³⁴

Tehát mint azt Herczog is utalt rá, korai volt-e vagy sem, de be kellett vezetni, hogy a még éppen meglévő alapokra tudjanak építkezni. Persze nem egyszerű feladat ennek kivitelezése, és vannak a törvénynek hibái. Ezt mi sem bizonyítja jobban, hogy a törvény hatályba lépése óta – melynek célja egy ”merőben új struktúra” megteremtése – felszínre kerültek azok a hiányosságok és pontatlanságok, amelyek megnehezítik a jogszabályt alkalmazók munkáját, és ellentmondásossá tehetik a törvény végrehajtását. Ezt mutatja az is, hogy a törvény a megalkotása óta már átesett pár módosításon. De ez szerintem sem a szakértők, sem pedig nekem, laikusnak nem meglepő. Egy új ágazatot hoztak létre a szociálpolitikán belül, még ha sokan nem is oda sorolják, hiszen a gyermekvédelemmel igazából számtalan más törvényi vagy rendeleti szabályozás foglalkozik. Ilyenek az alkotmány, a közoktatási törvény, családjogi törvény, az egészségügyi törvény, a szociális törvény, az esélyegyenlőségi törvény. Továbbá több ágazat határát is érinti.

A gyermekvédelmi törvény bár nem tökéletes de szükség van rá. Napjaink problémái sajnos néhol felerősödtek a rendszerváltás óta a gyermekvédelem területén. Manapság hazánkban a gyermekszegénység által leginkább veszélyeztetett csoportok a három- és többgyermekes, valamint az egyszülős családok, a fogyatékos gyermeket nevelők, továbbá a kistelepüléseken lakók. Sajnos a családban ”összeszedett” hátrányokat később az iskola még jobban fokozza, és nem enyhíti. Az állam szerepet vállalhatna ezek javításán, csak ez nagyon komplex feladat. Hiszen javítani kellene a foglalkoztatáson és az oktatáson, a gyermekeknek, pedig olyan szolgáltatásokat kellene biztosítani, amelyek csökkentik a társadalmi különbségeket. Továbbá szükség lenne a lakáskörülmények javítására, az egészségügyi egyenlőtlenségek megszüntetésére, valamint a szociális és gyermektámogatás fejlesztésére. Ezért van szükség az esetleges módosításokra a Gyvt-n belül, hogy a gyermekek a lehető legjobb szolgáltatásokat kapják. (Már amennyi a törvény kereteibe belefér, hiszen jobb iskolát, mindennap megfelelő étellemezést, nyugodt családi háttérrel azért a törvény sem tud biztosítani).

Végső gondolatként annyit tennék még hozzá, hogy a 20. századra sikerült végre a gyermekeket elhelyezni a társadalmi tudatban is. Törvények, rendelkezések születtek nemzetközi és hazai szinten, nagyobb figyelmet kapott a gyermek, és ez mindenképpen üdvöztető. Az, hogy miért kellett 96 évet várni Magyarországon arra, hogy önálló törvénykezés szülessen (az 1901-es törvény után), annak sok összetevője van. Lehetne magyarázni azzal, hogy az elmúlt 100 év változó idői, sorscsapásai, a világháborúk, társadalmi-gazdasági vagy politikai változásai mindig mást tartottak jónak. Lehetne azt mondani, hogy a nemzetközi példák és szabályozások sem haladtak meg minket sokkal időben. Ami bennem azért pozitívumként csapódik le, az az, hogy az előző rendszer (a szocializmus) szemléletmódját sikerült megváltoztatni, és végre nem az intézmény-centrikusság van a középpontban, hanem maga a gyermek. A gyermeknek pedig, ezt a történelem támasztja alá, a család a lehető legjobb szocializációs színtere. (Persze a jól működő, harmonikus családokra gondolok). De mindig annak kell az elsődleges szempontnak lennie, hogy a gyermeket, amíg lehet, amíg nem sérül lelkileg, testileg, egészségileg, stb., addig próbáljuk meg benntartani a családban. Ennek a szemléletnek a szakembereken kívül a döntéshozóknál is tudatosulniuk kell. Hiszen a gyermekek védelme olyan – a társadalom

³⁴ Herczog Mária: Gyermekvédelmi kézikönyv
KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest, 2001, 12. ol.

számára is – kiemelt jelentőségű terület, melynek, folyamatos korszerűsítése, jobbítása a mindenkori kormányzat egyik legfontosabb ügye kell, hogy legyen.

Összegzés

Tanulmányomban a gyermekvédelem (és érintőlegesen az oktatás-nevelés) történetével, kialakulásával, illetve a magyar 1997. XXXI. Tv. a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról (a gyermekvédelmi törvény) megszületésével foglalkoztam.

Az **első fejezetben** a gyermekvédelem (oktatás-nevelés) nemzetközi történetével foglalkoztam. Kitértem a gyermekvédelem és a neveléstörténet néhány fogalmi meghatározására. A történeti részt túlnyomórészt nemzetközi példákkal illusztráltam, de érintőlegesen kitértem a magyar vonatkozásokra is. Az őskortól kezdődően, az ókori Hellász és Róma, a keresztény Európa (a középkor), a reformáció időszakán keresztül megemlítettem a véleményem szerint lényegi elemeket. Nagyobb hangsúlyt kapott a 19. század, ami komoly előrelépést jelentett a gyermekvédelem kialakulásában, illetve a 20. századdal zártam, ahol is leginkább a nagy nemzetközi szervezetekre tértem ki.

A **második fejezetben** a gyermekek szocializációjával, a különböző korok gyermek-képeiről, a családban betöltött szerepeiről, illetve a nagyobb hangsúly a különböző gyermeknevelési szemléleteken volt a 19. század végéig. Néhány fogalommagyarázatot is tartalmaz a fejezet (család, szocializáció, gyermekkép, stb.).

A **harmadik fejezetben** a magyar gyermekvédelem és nevelés történetével foglalkozok részletesen, nagy hangsúlyt fektetve a 19. és a 20. századra. (Leginkább a szocializmus időszakára). A bölcsődék, óvodák, iskolák létrehozása, kialakítása az 1901-es Szél Kálmán-féle törvény, a 20. század első felének gyermekvédelmi intézkedései, illetve mint azt említettem leginkább a szocializmusban történő intézkedések és elvek szerepelnek ebben a fejezetben.

Az utolsó, azaz a **negyedik fejezetben** a magyarországi rendszerváltozás időszakával, a gyermekvédelmi törvény közvetlen előzményeinek időszakával foglalkoztam, próbáltam kiragadni olyan példákat, melyek szerint szükség volt az önálló törvénykezésre, azaz gyermekvédelmi törvény megszületésének.

Lehet, hogy néha egyoldalú volt az irányvonalam, és többnyire azoktól a szerzőktől idéztem, akik szerint is üdvözítő volt a törvény megszületése, de ezt a skatulyát vállalom. Én magam is amellettt vagyok, hogy szükség volt a törvényre, minden pozitívumával és negatívumával együtt. Még ha alkalmazása nem is a legegyszerűbb, a véleményem szerint az alapelvei üdvözítőek.

Valószínűleg erre a törvényre volt a legnagyobb szükség a gyermekvédelemben az elmúlt száz év során.

Felhasznált irodalom:

1. Andorka Rudolf. Család és népesség – Objektív adottságok és politikai lehetőségei. *Valóság*, 1997, 7. szám, 23. o.
2. Ariès, Philippe (1960). *L'Enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime*. Éditions du Seuil, Paris, 1960. Magyarul a *Gyermek, család, halál* című kötetben. Budapest. Gondolat. 1987
3. Bereczki Sándor – Komlósi Sándor – Nagy János. Neveléstörténet. Budapest: Tankönyvkiadó. 1988
4. Czike Klára. Gyermekvárosok. *Educatio*. 1997/1
Forrás: www.hier.iif.hu/hu/letoltes.php?fid=tartalomsor/213
Letöltve: 2008. 02. 26.
5. Domszky András. Az árvaügytől a veszélyeztetettek védelméig, 100 éves a gyermekvédelem. *Fordulópont*. 12. 2001
6. Domszky András. Gondolatkísérlet egy intellektuális gyermekvédelem-elmélet megalapozásához.
Forrás: pdfLetöltve: 2008. 03. 16.
7. Erasmus [1509], (1958). A balgaság dicsérete. Fordította: Kardos Tibor. Magyar Helikon Könyvkiadó, Budapest.
8. Erasmus (1913). *A gyermek nevelése. A tanulmányok módszere*. Fordította: Péter János. Budapest
9. Farkas Péter. A szeretet közössége, A családszociológia alapjai. Budapest: L'Harmattan. 2006
10. Felkai László – Zibolen Endre. A magyar nevelés története. Budapest: Felsőoktatási Koordinációs Iroda. 1993
11. Gáti Ferenc. Gyermekvédelem az iskolában. Budapest: Tankönyvkiadó. 1982
12. Gergely Ferenc. A magyar gyermekvédelem története (1867-1991). Budapest: Püski. 1997
13. Haas Laura. A gyermekvédelem első száz éve Magyarországon. 2004.
Forrás: <http://www.szuleteshete.hu/cikk.php?id=52&cid=43665>
Letöltve: 2008. 02. 26.
14. Herczog Mária. A gyermekvédelem dilemmái. Budapest: Pont Kiadó. 1997
15. Herczog Mária. Gyermekvédelmi kézikönyv. Budapest: KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft. 2001
16. Horváth László – Dr. Pornói Imre. Neveléstörténet. Nyíregyháza: Bessenyei György Kiadó. 2002

17. Jóború Magda – Mészáros István – Tóth Gábor – Vág Ottó. Neveléstörténet. Budapest: Tankönyvkiadó. 1990
18. Kéri Katalin. Gyermekképünk az ötvenes évek első felében. *Iskolakultúra*. 2002/3. sz., 47-59. o.
Forrás: <http://kerikata.hu/publikaciok/text/50venes.htm>
Letöltve: 2008. 02. 27.
19. Korintus Mihályné Dr. – Villányi Gáborné – Dr. Mátay Katalin – Badics Tiborné. Gyermekünk gondozása, nevelése. 2004
20. Dr. Kovács Pál - Dr. Orbán István. Gyermekvédelem, szociálpolitika. Eger: EKTF Líceum Kiadó. 1997
21. Pukánszky Béla – Németh András. Neveléstörténet. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó. 1996
22. Pukánszky Béla. Neveléstörténet II. Szeged: Juhász Gyula Tanárképző Főiskola. 1992
23. Pukánszky Béla. Tizenkilencedik századi magyar neveléstani kézikönyvek gyermekszemlélete. A gyermekkor történetére vonatkozó kutatások tükrében. 2002
Letöltve: <http://www.staff.u-szeged.hu/~comenius/tiz.pdf>
24. Rátiné dr. Böhm Éva. Szociális munka gyermekekkel (A gyermekvédelem joga). 2007
Forrás: www.eszi.sze.hu/smtanszek/oktsegedl/retinedrbohmeva/rbe_002.doc
Letöltve: 2008. 03. 17.
25. Révész Magda: A gyermekvédelmi alapellátás intézménytörténete Magyarországon. (PHD dolgozat). 2001
26. Révész Magda. A gyermekvédelmi törvény után. Forrás: / Letöltve: 2008. 03. 17.
27. Sámson Tímea. Gyermek és ifjúságvédelem. 2007
Forrás: gimn.gimn.hu/~sztzs/pedszakv/szigorlat/tavalyi/GyermekEsIfjusagvedelem.ppt -
Letöltve: 2008. 02. 26
28. Szabolcs Éva. Fejezetek a gyermekkép történeti alakulásából. Budapest: Eötvös Lóránd Tudományegyetem Neveléstudományi Tanszék, Pro Educatione Gentis Hungariae Alapítvány. 1995
29. Szikulai István. A magyar gyermekvédelem fejlődésének kulcskérdései – egy lehetséges szakmai stratégia lépései. *Kapocs*. 2004. okt. 58-64. o.
30. Szöllősi Gábor. A gyermekvédelmi probléma, mint társadalmi konstrukció. *Esély*. 2003/2
31. Tomka Béla. Társadalmi integráció a 20. századi Európában: Magyarország esete. Demográfia és családféjlődés.
Forrás: <http://www.c3.hu/scripta/szazadveg/17/tomka.htm>
Letöltve: 2008. 02. 26.
32. Vág Ottó. Az óvodai nevelés története Magyarországon. Miskolc: Magyar Óvodapedagógiai Egyesület. 1994

33. A gyermekeknek is vannak jogaik. A gyermekjogok története Forrás: jsp Letöltve: 2008. 03. 17.
34. A gyermekvédelem és 1956. *Tani-tani*. 2005-2006 tanév 4. szám Forrás: <http://tt.aula.info.hu/post-37-56-gergely-gyermekvedelem.html> Letöltve: 2008. 02. 26.
35. Az 1901. évi VIII. törvénycikk. Az állami gyermekmenhelyekről
36. Az 1993. évi III. törvény. A szociális ellátásokról és a szociális igazgatásról
37. Az 1997. évi XXXI. Törvény. A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról